

P. VERGILIUS MARO

GEORGICON

LIBER PRIMUS

Quid faciat laetas segetes, quo sidere terram
uertere, Maecenas, ulmisque adiungere uitis
conueniat, quae cura bouum, qui cultus habendo
sit pecori, apibus quanta experientia parcis,
hinc canere incipiam. uos, o clarissima mundi 5
lumina, labentem caelo quae ducitis annum;
Liber et alma Ceres, uestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutauit arista,
poculaque inuentis Acheloia miscuit uuis;
et uos, agrestum praesentia numina, Fauni 10
(ferre simul Faunisque pedem Dryadesque puellae:
munera uestra cano); tuque o, cui prima frementem
fudit equum magno tellus percussa tridenti,
Neptune; et cultor nemorum, cui pinguia Caeae
ter centum niuei tondent dumeta iuueni; 15
ipse nemus linquens patrium saltusque Lycaei
Pan, ouium custos, tua si tibi Maenala curae,
adsis, o Tegeaee, fauens, oleaeque Minerua
inuentrix, uncique puer monstrator aratri,
et teneram ab radice ferens, Siluane, cupressum: 20
dique deaeque omnes, studium quibus arua tueri,
quique nouas alitis non ullo semine fruges
quique satis largum caelo demittitis imbrem.
tuque adeo, quem mox quae sint habitura deorum
concilia incertum est, urbisne inuisere, Caesar, 25
terrarumque uelis curam, et te maximus orbis
auctorem frugum tempestatumque potentem
accipiat cingens materna tempora myrto;
an deus immensi uenias maris ac tua nautae
numina sola colant, tibi seruiat ultima Thule, 30
teque sibi generum Tethys emat omnibus undis;
anne nouum tardis sidus te mensibus addas,
qua locus Erigonen inter Chelasque sequentis
panditur (ipse tibi iam bracchia contrahit ardens

Scorpius et caeli iusta plus parte reliquit); 35
quidquid eris (nam te nec sperant Tartara regem,
nec tibi regnandi ueniat tam dira cupido,
quamuis Elysios miretur Graecia campos
nec repetita sequi curet Proserpina matrem),
da facilem cursum atque audacibus adnue coeptis, 40
ignarosque uiae mecum miseratus agrestis
ingredere et uotis iam nunc adsuesce uocari.

Vere nouo, gelidus canis cum montibus umor
liquitur et Zephyro putris se glaeba resoluit,
depresso incipiat iam tum mihi taurus aratro 45
ingemere et sulco attritus splendescere uomer.
illa seges demum uotis respondet auari
agricolae, bis quae solem, bis frigora sensit;
illius immensae ruperunt horrea messes.
ac prius ignotum ferro quam scindimus aequor, 50
uentos et uarium caeli praediscere morem
cura sit ac patrios cultusque habitusque locorum,
et quid quaeque ferat regio et quid quaeque recuset.
hic segetes, illic ueniunt felicius uuae,
arborei fetus alibi atque iniussa uirescunt 55
gramina. nonne uides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua tura Sabaei,
at Chalybes nudi ferrum uirosaue Pontus
castorea, Eliadum palmas Epiros equarum?
continuo has leges aeternaue foedera certis 60
imposuit natura locis, quo tempore primum
Deucalion uacuum lapides iactauit in orbem,
unde homines nati, durum genus. ergo age, terrae
pingue solum primis extemplo a mensibus anni
fortes inuertant tauri, glaebasque iacentis 65
puluerulenta coquat maturis solibus aestas;
at si non fuerit tellus fecunda, sub ipsum
Arcturum tenui sat erit suspendere sulco:
illic, officiant laetis ne frugibus herbae,
hic, sterilem exiguus ne deserat umor harenam. 70

Alternis idem tonsas cessare noualis
et segnem patiere situ durescere campum;
aut ibi flaua seres mutato sidere farra,
unde prius laetum siliqua quassante legumen
aut tenuis fetus uiciae tristisque lupini 75
sustuleris fragilis calamos siluamque sonantem.

urit enim lini campum seges, urit auenae,
 urunt Lethaeo perfusa papauera somno;
 sed tamen alternis facilis labor, arida tantum
 ne saturare fimo pingui pudeat sola neue 80
 effetos cinerem immundum iactare per agros.
 sic quoque mutatis requiescunt fetibus arua,
 nec nulla interea est inaratae gratia terrae.
 saepe etiam sterilis incendere profuit agros
 atque leuem stipulam crepitantibus urere flammis: 85
 siue inde occultas uiris et pabula terrae
 pinguia concipiunt, siue illis omne per ignem
 excoquitur uitium atque exsudat inutilis umor,
 seu pluris calor ille uias et caeca relaxat
 spiramenta, nouas ueniat qua sucus in herbas, 90
 seu durat magis et uenas astringit hiantis,
 ne tenues pluuias rapidiue potentia solis
 acrior aut Boreae penetrabile frigus adurat.
 multum adeo, rastris glaebas qui frangit inertis
 uimineasque trahit cratis, iuuat arua, neque illum 95
 flaua Ceres alto nequiquam spectat Olympo;
 et qui, proscisso quae suscitatur aequore terga,
 rursus in obliquum uerso perrumpit aratro
 exercetque frequens tellurem atque imperat aruis.
 Vmida solstitia atque hiemes orate serenas, 100
 agricolae; hiberno laetissima puluere farra,
 laetus ager: nullo tantum se Mysia cultu
 iactat et ipsa suas mirantur Gargara messis.
 quid dicam, iacto qui semine comminus arua
 insequitur cumulosque ruit male pinguis harenae, 105
 deinde satis fluuium inducit riuosque sequentis,
 et, cum exustus ager morientibus aestuat herbis,
 ecce supercilio cliuosi tramitis undam
 elicit? illa cadens raucum per leuia murmur
 saxa ciet, scatebrisque arentia temperat arua. 110
 quid qui, ne grauidis procumbat culmus aristis,
 luxuriam segetum tenera depascit in herba,
 cum primum sulcos aequant sata, quique paludis
 collectum umorem bibula deducit harena?
 praesertim incertis si mensibus amnis abundans 115
 exit et obducto late tenet omnia limo,
 unde cauae tepido sudant umore lacunae.

Nec tamen, haec cum sint hominumque bouumque labores

uersando terram experti, nihil improbus anser
 Strymoniaeque grues et amaris intiba fibris 120
 officiant aut umbra nocet. pater ipse colendi
 haud facilem esse uiam uoluit, primusque per artem
 mouit agros, curis acuens mortalia corda
 nec torpere graui passus sua regna ueterno.
 ante Iouem nulli subigebant arua coloni: 125
 ne signare quidem aut partiri limite campum
 fas erat; in medium quaerebant, ipsaque tellus
 omnia liberius nullo poscente ferebat.
 ille malum uirus serpentibus addidit atris
 praedarique lupos iussit pontumque moueri, 130
 mellaque decussit foliis ignemque remouit
 et passim riuus currentia uina repressit,
 ut uarias usus meditando extunderet artis
 paulatim, et sulcis frumenti quaereret herbam,
 ut silicis uenis abstrusum excuderet ignem. 135
 tunc alnos primum fluuii sensere cauatas;
 nauita tum stellis numeros et nomina fecit
 Pleiadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton.
 tum laqueis captare feras et fallere uisco
 inuentum et magnos canibus circumdare saltus; 140
 atque alius latum funda iam uerberat amnem
 alta petens, pelagoque alius trahit umida lina.
 tum ferri rigor atque argutae lammina serrae
 (nam primi cuneis scindebant fissile lignum),
 tum uariae uenere artes. labor omnia uicit 145
 improbus et duris urgens in rebus egestas.
 prima Ceres ferro mortalis uertere terram
 instituit, cum iam glandes atque arbuta sacrae
 deficerent siluae et uictum Dodona negaret.
 mox et frumentis labor additus, ut mala culmos 150
 esset robigo segnisque horreret in aruis
 carduus; intereunt segetes, subit aspera silua
 lappaeque tribolique, interque nitentia culta
 infelix lolium et steriles dominantur auenae.
 quod nisi et adsiduis herbam insectabere rastris 155
 et sonitu terrebis auis et ruris opaci
 falce premes umbras uotisque uocaueris imbrem,
 heu magnum alterius frustra spectabis aceruum
 concussaue famem in siluis solabere quercu.
 Dicendum et quae sint duris agrestibus arma, 160

quis sine nec potuere seri nec surgere messes:
 uomis et inflexi primum graue robur aratri,
 tardaue Eleusinae matris uoluentia plaustra,
 tribulaue traheaeque et iniquo pondere rastri;
 uirgea praeterea Celei uilisque supellex, 165
 arbuteae crates et mystica uannus Iacchi;
 omnia quae multo ante memor prouisa repones,
 si te digna manet diuini gloria ruris.
 continuo in siluis magna ui flexa domatur
 in burim et curui formam accipit ulmus aratri. 170
 huic a stirpe pedes temo protentus in octo,
 binae aures, duplici aptantur dentalia dorso.
 caeditur et tilia ante iugo leuis altaue fagus
 stiuaque, quae currus a tergo torqueat imos,
 et suspensa focus explorat robora fumus. 175
 Possum multa tibi ueterum praecepta referre,
 ni refugis tenuisque piget cognoscere curas.
 area cum primis ingenti aequanda cylindro
 et uertenda manu et creta solidanda tenaci,
 ne subeant herbae neu puluere uicta fatiscat, 180
 tum uariae inludant pestes: saepe exiguus mus
 sub terris posuitque domos atque horrea fecit,
 aut oculis capti fodere cubilia talpae,
 inuentusque cauis bufo et quae plurima terrae
 monstra ferunt, populatque ingentem farris aceruum 185
 curculio atque inopi metuens formica senectae.
 contemplator item, cum se nux plurima siluis
 induet in florem et ramos curuabit olentis:
 si superant fetus, pariter frumenta sequentur
 magnaue cum magno ueniet tritura calore; 190
 at si luxuria foliorum exuberat umbra,
 nequiquam pinguis palea teret area culmos.
 semina uidi equidem multos medicare serentis
 et nitro prius et nigra perfundere amurca,
 grandior ut fetus siliquis fallacibus esset 195
 et quamuis igni exiguo properata maderent.
 uidi lecta diu et multo spectata labore
 degenerare tamen, ni uis humana quotannis
 maxima quaeque manu legeret: sic omnia fatis
 in peius ruere ac retro sublapsa referri, 200
 non aliter quam qui aduerso uix flumine lembum
 remigiis subigit, si bracchia forte remisit,

atque illum in praeceps prono rapit alueus amni.
 Praeterea tam sunt Arcturi sidera nobis
 Haedorumque dies seruandi et lucidus Anguis, 205
 quam quibus in patriam uentosa per aequora uectis
 Pontus et ostriferi fauces temptantur Abydi.
 Libra die somnique pares ubi fecerit horas
 et medium luci atque umbris iam diuidit orbem,
 exercete, uiri, tauros, serite hordea campis 210
 usque sub extremum brumae intractabilis imbrem;
 nec non et lini segetem et Cereale papauer
 tempus humo tegere et iamdudum incumbere aratris,
 dum sicca tellure licet, dum nubila pendent.
 uere fabis satio; tum te quoque, medica, putres 215
 accipiunt sulci et milio uenit annua cura,
 candidus auratis aperit cum cornibus annum
 Taurus et auerso cedens Canis occidit astro.
 at si triticeam in messem robustaque farra
 exercebis humum solisque instabis aristas, 220
 ante tibi Eoae Atlantides abscondantur
 Cnosiaque ardentis decedat stella Coronae,
 debita quam sulcis committas semina quamque
 inuitae properes anni spem credere terrae.
 multi ante occasum Maiiae coepere; sed illos 225
 exspectata seges uanis elusit auenis.
 si uero uiciamque seres uilemque phaselum
 nec Pelusiaca curam aspernabere lentis,
 haud obscura cadens mittet tibi signa Bootes:
 incipe et ad medias sementem extende pruinas. 230
 Idcirco certis dimensum partibus orbem
 per duodena regit mundi sol aureus astra.
 quinque tenent caelum zonae: quarum una corusco
 semper sole rubens et torrida semper ab igni;
 quam circum extremae dextra laeuaque trahuntur 235
 caeruleae, glacie concretae atque imbribus atris;
 has inter mediamque duae mortalibus aegris
 munere concessae diuum, et uia secta per ambas,
 obliquus qua se signorum uerteret ordo.
 mundus, ut ad Scythiam Riphaeasque arduus arces 240
 consurgit, premitur Libyae deuexus in Austros.
 hic uertex nobis semper sublimis; at illum
 sub pedibus Styx atra uidet Manesque profundi.
 maximus hic flexu sinuoso elabitur Anguis

circum perque duas in morem fluminis Arctos, 245
 Arctos Oceani metuentis aequore tingi.
 illic, ut perhibent, aut intempesta silet nox
 semper et obtenta densentur nocte tenebrae;
 aut redit a nobis Aurora diemque reducit,
 nosque ubi primus equis Oriens adflauit anhelis 250
 illic sera rubens accendit lumina Vesper.
 hinc tempestates dubio praediscere caelo
 possumus, hinc messisque diem tempusque serendi,
 et quando infidum remis impellere marmor
 conueniat, quando armatas deducere classis, 255
 aut tempestiuam siluis euertere pinum;
 nec frustra signorum obitus speculamur et ortus
 temporibusque parem diuersis quattuor annum.
 Frigidus agricolam si quando continet imber,
 multa, forent quae mox caelo properanda sereno, 260
 maturare datur: durum procudit arator
 uomeris obtunsi dentem, cauat arbore lintres,
 aut pecori signum aut numeros impressit aceruis.
 exacuunt alii uallos furcasque bicornis
 atque Amerina parant lentae retinacula uiti. 265
 nunc facilis rubea texatur fiscina uirga,
 nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.
 quippe etiam festis quaedam exercere diebus
 fas et iura sinunt: riuos deducere nulla
 religio uetuit, segeti praetendere saepem, 270
 insidias auibus moliri, incendere uepres
 balantumque gregem fluuio mersare salubri.
 saepe oleo tardi costas agitator aselli
 uilibus aut onerat pomis, lapidemque reuertens
 incusum aut atrae massam picis urbe reportat. 275
 Ipsa dies alios alio dedit ordine luna
 felicis operum. quintam fuge: pallidus Orcus
 Eumenidesque satae; tum partu Terra nefando
 Coeumque Iapetumque creat saeuumque Typhoea
 et coniuratos caelum rescindere fratres. 280
 ter sunt conati imponere Pelio Ossam
 scilicet atque Ossae frondosum inuoluere Olympum;
 ter pater exstructos disiecit fulmine montis.
 septima post decimam felix et ponere uitem
 et prensos domitare boues et licia telae 285
 addere. nona fugae melior, contraria furtis.

Multa adeo gelida melius se nocte dedere
 aut cum sole nouo terras inrorat Eous.
 nocte leues melius stipulae, nocte arida prata
 tondentur, noctes lentus non deficit umor. 290
 et quidam seros hiberni ad luminis ignis
 peruigilat ferroque faces inspiciat acuto.
 interea longum cantu solata laborem
 arguto coniunx percurrit pectine telas,
 aut dulcis musti Volcano decoquit umorem 295
 et foliis undam trepidi despumat aeni.
 at rubicunda Ceres medio succiditur aestu
 et medio tostas aestu terit area fruges.
 nudus ara, sere nudus. hiems ignaua colono:
 frigoribus parto agricolae plerumque fruuntur 300
 mutuaque inter se laeti conuiuia curant.
 inuitat genialis hiems curasque resoluit,
 ceu pressae cum iam portum tetigere carinae,
 puppibus et laeti nautae imposuere coronas.
 sed tamen et quernas glandes tum stringere tempus 305
 et lauri bacas oleamque cruentaque myrta,
 tum gruibus pedicas et retia ponere ceruis
 auritosque sequi lepores, tum figere dammas
 stuppea torquentem Balearis uerbera fundae,
 cum nix alta iacet, glaciem cum flumina trudent. 310

Quid tempestates autumnii et sidera dicam,
 atque, ubi iam breuiorque dies et mollior aestas,
 quae uigilanda uiris? uel cum ruit imbriferum uer,
 spicea iam campis cum messis inhorruit et cum
 frumenta in uiridi stipula lactentia turgent? 315
 saepe ego, cum flauis messorum induceret aruis
 agricola et fragili iam stringeret hordea culmo,
 omnia uentorum concurrere proelia uidi,
 quae grauidam late segetem ab radicibus imis
 sublimem expulsam eruerent: ita turbine nigro 320
 ferret hiems culmumque leuem stipulasque uolantis.
 saepe etiam immensum caelo uenit agmen aquarum
 et foedam glomerant tempestatem imbribus atris
 collectae ex alto nubes; ruit arduus aether
 et pluuiam ingenti sata laeta bouumque labores 325
 diluit; implentur fossae et caua flumina crescunt
 cum sonitu feruetque fretis spirantibus aequor.
 ipse pater media nimborum in nocte corusca

fulmina molitur dextra, quo maxima motu
 terra tremit, fugere ferae et mortalia corda 330
 per gentis humilis strauit pauor; ille flagranti
 aut Atho aut Rhodopen aut alta Ceraunia telo
 deicit; ingeminant Austri et densissimus imber;
 nunc nemora ingenti uento, nunc litora plangunt.
 hoc metuens caeli mensis et sidera serua, 335
 frigida Saturni sese quo stella receptet,
 quos ignis caelo Cyllenius erret in orbis.
 in primis uenerare deos, atque annua magnae
 sacra refer Cereri laetis operatus in herbis
 extremae sub casum hiemis, iam uere sereno. 340
 tum pingues agni et tum mollissima uina,
 tum somni dulces densaeque in montibus umbrae.
 cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret:
 cui tu lacte fauos et miti dilue Baccho,
 terque nouas circum felix eat hostia fruges, 345
 omnis quam chorus et socii comitentur ouantes
 et Cererem clamore uocent in tecta; neque ante
 falcem maturis quisquam supponat aristis
 quam Cereri torta redimitus tempora quercu
 det motus incompósitos et carmina dicat. 350
 Atque haec ut certis possemus discere signis,
 aestusque pluuiasque et agentis frigora uentos,
 ipse pater statuit quid menstrua luna moneret,
 quo signo caderent Austri, quid saepe uidentes
 agricolae propius stabulis armenta tenerent. 355
 continuo uentis surgentibus aut freta ponti
 incipiunt agitata tumescere et aridus altis
 montibus audiri fragor, aut resonantia longe
 litora misceri et nemorum increbrescere murmur.
 iam sibi tum a curuis male temperat unda carinis, 360
 cum medio celeres reuolant ex aequore mergi
 clamoremque ferunt ad litora, cumque marinae
 in sicco ludunt fulicae, notasque paludes
 deserit atque altam supra uolat ardea nubem.
 saepe etiam stellas uento impendente uidebis 365
 praecipitis caelo labi, noctisque per umbram
 flammaram longos a tergo albescere tractus;
 saepe leuem paleam et frondes uolitare caducas
 aut summa nantis in aqua concludere plumas.
 at Boreae de parte trucis cum fulminat et cum 370

Eurique Zephyrique tonat domus, omnia plenis
 rura natant fossis atque omnis nauita ponto
 umida uela legit. numquam imprudentibus imber
 obfuit: aut illum surgentem uallibus imis
 aeriae fugere grues, aut bucula caelum 375
 suspiciens patulis captauit naribus auras,
 aut arguta lacus circumuolitauit hirundo
 et ueterem in limo ranae cecinere querelam.
 saepius et tectis penetralibus extulit oua
 angustum formica terens iter, et bibit ingens 380
 arcus, et e pastu decedens agmine magno
 coruorum increpuit densis exercitus alis.
 iam uariae pelagi uolucres et quae Asia circum
 dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri—
 certatim largos umeris infundere rores, 385
 nunc caput obiectare fretis, nunc currere in undas
 et studio incassum uideas gestire lauandi.
 tum cornix plena pluuiam uocat improba uoce
 et sola in sicca secum spatiat harena.
 ne nocturna quidem carpentes pensa puellae 390
 nesciuere hiemem, testa cum ardente uiderent
 scintillare oleum et putris concreescere fungos.
 Nec minus ex imbri soles et aperta serena
 prospicere et certis poteris cognoscere signis:
 nam neque tum stellis acies obtunsa uidetur, 395
 nec fratris radiis obnoxia surgere Luna,
 tenuia nec lanae per caelum uellera ferri;
 non tepidum ad solem pennas in litore pandunt
 dilectae Thetidi alcyones, non ore solutos
 immundi meminere sues iactare maniplos. 400
 at nebulae magis ima petunt campoque recumbunt,
 solis et occasum seruans de culmine summo
 nequiquam seros exercet noctua cantus.
 apparet liquido sublimis in aere Nisus,
 et pro purpureo poenas dat Scylla capillo: 405
 quacumque illa leuem fugiens secat aethera pennis,
 ecce inimicus atrox magno stridore per auras
 insequitur Nisus; qua se fert Nisus ad auras,
 illa leuem fugiens raptim secat aethera pennis.
 tum liquidas corui presso ter gutture uoces 410
 aut quater ingeminant, et saepe cubilibus altis
 nescio qua praeter solitum dulcedine laeti

inter se in foliis strepitant; iuuat imbris actis
progeniem paruam dulcisque reuisere nidos.
haud equidem credo, quia sit diuinitus illis 415
ingenium aut rerum fato prudentia maior;
uerum ubi tempestas et caeli mobilis umor
mutauere uias et Iuppiter uuidus Austris
denset erant quae rara modo, et quae densa relaxat,
uertuntur species animorum, et pectora motus 420
nunc alios, alios dum nubila uentus agebat,
concupiunt: hinc ille auium concentus in agris
et laetae pecudes et ouantes gutture corui.
 Si uero solem ad rapidum lunasque sequentis
ordine respicies, numquam te crastina fallat 425
hora, neque insidiis noctis capiere serena.
luna reuertentis cum primum colligit ignis,
si nigrum obscuro comprehenderit aera cornu,
maximus agricolis pelagoque parabitur imber;
at si uirgineum suffuderit ore ruborem, 430
uentus erit: uento semper rubet aurea Phoebe.
sin ortu quarto (namque is certissimus auctor)
pura neque obtunsis per caelum cornibus ibit,
totus et ille dies et qui nascentur ab illo
exactum ad mensem pluuia uentisque carebunt, 435
uotaque seruati soluent in litore nautae
Glaucos et Panopeae et Inoo Melicertae.
sol quoque et exoriens et cum se condet in undas
signa dabit; solem certissima signa sequentur,
et quae mane refert et quae surgentibus astris. 440
ille ubi nascentem maculis uariauerit ortum
conditus in nubem medioque refugerit orbe,
suspecti tibi sint imbres: namque urget ab alto
arboribusque satisque Notus pecorique sinister.
aut ubi sub lucem densa inter nubila sese 445
diuersi rumpent radii, aut ubi pallida surget
Tithoni croceum linquens Aurora cubile,
heu, male tum mitis defendet pampinus uuas:
tam multa in tectis crepitans salit horrida grando.
hoc etiam, emenso cum iam decedit Olympo, 450
profuerit meminisse magis; nam saepe uidemus
ipsius in uultu uarios errare colores:
caeruleus pluuiam denuntiat, igneus Euros;
sin maculae incipiunt rutilo immiscerier igni,

omnia tum pariter uento nimbisque uidebis 455
 feruere: non illa quisquam me nocte per altum
 ire neque a terra moneat conuellere funem.
 at si, cum referetque diem condetque relatum,
 lucidus orbis erit, frustra terreberet nimbis
 et claro siluas cernes Aquilone moueri. 460
 denique, quid Vesper serus uehat, unde serenas
 uentus agat nubes, quid cogitet umidus Auster,
 sol tibi signa dabit. solem quis dicere falsum
 audeat? ille etiam caecos instare tumultus
 saepe monet fraudemque et operta tumescere bella; 465
 ille etiam exstincto miseratus Caesare Romam,
 cum caput obscura nitidum ferrugine textit
 impiaque aeternam timuerunt saecula noctem.
 tempore quamquam illo tellus quoque et aequora ponti,
 obscenaque canes importunaeque uolucres 470
 signa dabant. quotiens Cyclopum efferuere in agros
 uidimus undantem ruptis fornacibus Aetnam,
 flammarumque globos liquefactaque uoluere saxa!
 armorum sonitum toto Germania caelo
 audiit, insolitis tremuerunt motibus Alpes. 475
 uox quoque per lucos uulgo exaudita silentis
 ingens, et simulacra modis pallentia miris
 uisa sub obscurum noctis, pecudesque locutae
 (infandum!); sistunt amnes terraeque dehiscunt,
 et maestum inlacrimat templis ebur aeraque sudant. 480
 proluit insano contorquens uertice siluas
 fluuiorum rex Eridanus camposque per omnis
 cum stabulis armenta tulit. nec tempore eodem
 tristibus aut extis fibrae apparere minaces
 aut puteis manare cruor cessauit, et altae 485
 per noctem resonare lupis ululantibus urbes.
 non alias caelo ceciderunt plura sereno
 fulgura nec diri totiens arsere cometae.
 ergo inter sese paribus concurrere telis
 Romanas acies iterum uidere Philippi; 490
 nec fuit indignum superis bis sanguine nostro
 Emathiam et latos Haemi pinguescere campos.
 scilicet et tempus ueniet, cum finibus illis
 agricola incuruo terram molitus aratro
 exesa inueniet scabra robigine pila, 495
 aut grauibus rastris galeas pulsabit inanis

grandiaque effossis mirabitur ossa sepulcris.
di patrii Indigetes et Romule Vestaque mater,
quae Tuscum Tiberim et Romana Palatia seruas,
hunc saltem euerso iuuenem succurrere saeclo 500
ne prohibete. satis iam pridem sanguine nostro
Laomedontae luimus periuria Troiae;
iam pridem nobis caeli te regia, Caesar,
inuidet atque hominum queritur curare triumphos,
quippe ubi fas uersum atque nefas: tot bella per orbem, 505
tam multae scelerum facies, non ullus aratro
dignus honos, squalent abductis arua colonis,
et curuae rigidum falces conflantur in ensem.
hinc mouet Euphrates, illinc Germania bellum;
uicinae ruptis inter se legibus urbes 510
arma ferunt; saeuit toto Mars impius orbe,
ut cum carceribus sese effudere quadrigae,
addunt in spatia, et frustra retinacula tendens
fertur equis auriga neque audit currus habenas.

LIBER SECUNDUS

Hactenus aruorum cultus et sidera caeli;
nunc te, Bacche, canam, nec non siluestria tecum
uirgulta et prolem tarde crescentis oliuae.
huc, pater o Lenaeae: tuis hic omnia plena
muneribus, tibi pampineo grauidus autumnno 5
floret ager, spumat plenis uindemia labris;
huc, pater o Lenaeae, ueni, nudataque musto
tinge nouo mecum dereptis crura coturnis.

Principio arboribus uaria est natura creandis.
namque aliae nullis hominum cogentibus ipsae 10
sponte sua ueniunt camposque et flumina late
curua tenent, ut molle siler lentaeque genistae,
populus et glauca canentia fronde salicta;
pars autem posito surgunt de semine, ut altae
castaneae, nemorumque Ioui quae maxima frondet 15
aesculus, atque habitae Graeis oracula quercus.
pullulat ab radice aliis densissima silua,
ut cerasis ulmisque; etiam Parnasia laurus
parua sub ingenti matris se subicit umbra.
hos natura modos primum dedit, his genus omne 20
siluarum fruticumque uiret nemorumque sacrorum.
sunt alii, quos ipse uia sibi repperit usus:
hic plantas tenero abscindens de corpore matrum
deposuit sulcis, hic stirpes obruit aruo,
quadrifidasque sudes et acuto robore uallos. 25
siluarumque aliae pressos propaginis arcus
exspectant et uiua sua plantaria terra;
nil radicis egent aliae summumque putator
haud dubitat terrae referens mandare cacumen.
quin et caudicibus sectis (mirabile dictu) 30
truditur e sicco radix oleagina ligno;
et saepe alterius ramos impune uidemus
uertere in alterius, mutatamque insita mala
ferre pirum et prunis lapidosa rubescere corna.

Quare agite o proprios generatim discite cultus, 35
agricolae, fructusque feros mollite colendo,
neu segnes iaceant terrae. iuuat Ismara Baccho
conserere atque olea magnum uestire Taburnum.
tuque ades inceptumque una decurre laborem,

o decus, o famae merito pars maxima nostrae, 40
Maecenas, pelagoque uolans da uela patenti.
non ego cuncta meis amplecti uersibus opto,
non, mihi si linguae centum sint oraque centum,
ferrea uox. ades et primi lege litoris oram;
in manibus terrae. non hic te carmine ficto 45
atque per ambages et longa exorsa tenebo.

Sponte sua quae se tollunt in luminis oras,
infecunda quidem, sed laeta et fortia surgunt;
quippe solo natura subest. tamen haec quoque, si quis
inserat aut scrobibus mandet mutata subactis, 50
exuerint siluestrem animum, cultuque frequenti
in quascumque uoles artis haud tarda sequentur.
nec non et, sterilis quae stirpibus exit ab imis,
hoc faciat, uacuos si sit digesta per agros;
nunc altae frondes et rami matris opacant 55
crescentique adimunt fetus uruntque ferentem.
iam quae seminibus iactis se sustulit arbos,
tarda uenit seris factura nepotibus umbram,
pomaque degenerant sucos oblita priores
et turpis auibus praedam fert uua racemos. 60
scilicet omnibus est labor impendendus, et omnes
cogendae in sulcum ac multa mercede domandae.
sed truncis oleae melius, propagine uites
respondent, solido Paphiae de robore myrtus,
plantis edurae coryli. nascuntur et ingens 65
fraxinus Herculeaeque arbos umbrosa coronae,
Chaoniique patris glandes; etiam ardua palma
nascitur et casus abies uisura marinos.
inseritur uero et fetu nucis arbutus horrida,
et steriles platani malos gessere ualentis, 70
castaneae fagos; ornusque incanuit albo
flore piri glandemque sues fregere sub ulmis.

Nec modus inserere atque oculos imponere simplex.
nam qua se medio trudunt de cortice gemmae
et tenuis rumpunt tunicas, angustus in ipso 75
fit nodo sinus; huc aliena ex arbore germen
includunt udoque docent inolescere libro.
aut rursus enodes trunci resecantur, et alte
finditur in solidum cuneis uia, deinde feraces
plantae immittuntur: nec longum tempus, et ingens 80
exiit ad caelum ramis felicibus arbos,

miratastque nouas frondes et non sua poma.

Praeterea genus haud unum nec fortibus ulmis
nec salici lotoque neque Idaeis cyparissis,
nec pingues unam in faciem nascuntur oliuae, 85
orchades et radii et amara pausia baca,
pomaque et Alcinoi siluae, nec surculus idem
Crustumii Syriisque piris grauibusque uolemis.
non eadem arboribus pendet uindemia nostris
quam Methymnaeo carpit de palmite Lesbos; 90
sunt Thasiae uites, sunt et Mareotides albae,
pinguibus hae terris habiles, leuioribus illae,
et passo psithia utilior tenuisque lageos
temptatura pedes olim uincturaque linguam,
purpureae praeciaeque et, quo te carmine dicam, 95
Rhaetica? nec cellis ideo contende Falernis.
sunt et Aminneae uites, firmissima uina,
Tmolius adsurgit quibus et rex ipse Phanaeus,
argitisque minor, cui non certauerit ulla
aut tantum fluere aut totidem durare per annos. 100
non ego te, dis et mensis accepta secundis,
transierim, Rhodia, et tumidis, bumaste, racemis.
sed neque quam multae species nec nomina quae sint
est numerus, neque enim numero comprehendere refert;
quem qui scire uelit, Libyci uelit aequoris idem 105
dicere quam multae Zephyro turbentur harenae
aut, ubi nauigiis uiolentior incidit Eurus,
nosse quot Ionii ueniant ad litora fluctus.

Nec uero terrae ferre omnes omnia possunt.
fluminibus salices crassisque paludibus alni 110
nascuntur, steriles saxosis montibus orni;
litora myrtetis laetissima; denique apertos
Bacchus amat collis, Aquilonem et frigora taxi.
aspice et extremis domitum cultoribus orbem
Eoasque domos Arabum pictosque Gelonos: 115
diuisae arboribus patriae. sola India nigrum
fert hebenum, solis est turea uirga Sabaeis.
quid tibi odorato referam sudantia ligno
balsamaque et bacas semper frondentis acanthi?
quid nemora Aethiopum molli canentia lana, 120
uelleraque ut foliis depectant tenuia Seres?
aut quos Oceano propior gerit India lucos,
extremi sinus orbis, ubi aera uincere summum

arboris haud ullae iactu potuere sagittae?—
 et gens illa quidem sumptis non tarda pharetris. 125
 Media fert tristis sucos tardumque saporem
 felicis mali, quo non praesentius ullum,
 pocula si quando saeuae infecere nouercae,
 [miscueruntque herbas et non innoxia uerba,]
 auxilium uenit ac membris agit atra uenena. 130
 ipsa ingens arbos faciemque simillima lauro,
 et, si non alium late iactaret odorem,
 laurus erat: folia haud ullis labentia uentis,
 flos ad prima tenax; animas et olentia Medi
 ora fouent illo et senibus medicantur anhelis. 135
 Sed neque Medorum siluae, ditissima terra,
 nec pulcher Ganges atque auro turbidus Hermus
 laudibus Italiae certent, non Bactra neque Indi
 totaque turiferis Panchaia pinguis harenis.
 haec loca non tauri spirantes naribus ignem 140
 inuertere satis immanis dentibus hydri,
 nec galeis densisque uirum seges horruit hastis;
 sed grauidae fruges et Bacchi Massicus umor
 impleuere; tenent oleae armentaque laeta.
 hinc bellator equus campo sese arduus infert, 145
 hinc albi, Clitumne, greges et maxima taurus
 uictima, saepe tuo perfusi flumine sacro,
 Romanos ad templa deum duxere triumphos.
 hic uer adsiduum atque alienis mensibus aestas:
 bis grauidae pecudes, bis pomis utilis arbos. 150
 at rabidae tigres absunt et saeua leonum
 semina, nec miseros fallunt aconita legentis,
 nec rapit immensos orbis per humum neque tanto
 squameus in spiram tractu se colligit anguis.
 adde tot egregias urbes operumque laborem, 155
 tot congesta manu praeuptis oppida saxis
 fluminaque antiquos subter labentia muros.
 an mare quod supra memorem, quodque adluit infra?
 ane lacus tantos? te, Lari maxime, teque,
 fluctibus et fremitu adsurgens Benace marino? 160
 an memorem portus Lucrinoque addita claustra
 atque indignatum magnis stridoribus aequor,
 Iulia qua ponto longe sonat unda refuso
 Tyrrhenusque fretis immittitur aestus Auernis?
 haec eadem argenti riuos aerisque metalla 165

ostendit uenis atque auro plurima fluxit.
haec genus acre uirum, Marsos pubemque Sabellam
adsuetumque malo Ligurem Volscosque uerutos
extulit, haec Decios Marios magnosque Camillos,
Scipiadas duros bello et te, maxime Caesar, 170
qui nunc extremis Asiae iam uictor in oris
imbellem auertis Romanis arcibus Indum.
salue, magna parens frugum, Saturnia tellus,
magna uirum: tibi res antiquae laudis et artem
ingredior sanctos ausus recludere fontis, 175
Ascraeumque cano Romana per oppida carmen.
Nunc locus aruorum ingeniis, quae robora cuique,
quis color et quae sit rebus natura ferendis.
difficiles primum terrae collesque maligni,
tenuis ubi argilla et dumosis calculus aruis, 180
Palladia gaudent silua uiuacis oliuae:
indicio est tractu surgens oleaster eodem
plurimus et strati bacis siluestribus agri.
at quae pinguis humus dulcique uligine laeta,
quique frequens herbis et fertilis ubere campus, 185
qualem saepe caua montis conualle solemus
despicere (huc summis liquuntur rupibus amnes
felicemque trahunt limum), quique editus Austro
et filicem curuis inuisam pascit aratris:
hic tibi praeualidas olim multoque fluentis 190
sufficiet Baccho uitis, hic fertilis uuae,
hic laticis, qualem pateris libamus et auro,
inflauit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,
lancibus et pandis fumantia reddimus exta.
sin armenta magis studium uitulosque tueri 195
aut ouium fetum aut urentis culta capellas,
saltus et saturi petito longinqua Tarenti,
et qualem infelix amisit Mantua campum
pascentem niueos herboso flumine cycnos:
non liquidi gregibus fontes, non gramina deerunt, 200
et quantum longis carpent armenta diebus
exigua tantum gelidus ros nocte reponet.
nigra fere et presso pinguis sub uomere terra
et cui putre solum (namque hoc imitamur arando),
optima frumentis: non ullo ex aequore cernes 205
plura domum tardis decedere plaustra iuuencis;
aut unde iratus siluam deuexit arator

et nemora euertit multos ignaua per annos,
 antiquasque domos auium cum stirpibus imis
 eruit; illae altum nidis petiere relictis, 210
 at rudis enituit impulso uomere campus.
 nam ieiuna quidem cliuosi glarea ruris
 uix humilis apibus casias roremque ministrat;
 et tofus scaber et nigris exesa chelydris
 creta negant alios aequae serpentibus agros 215
 dulcem ferre cibum et curuas praebere latebras.
 quae tenuem exhalat nebulam fumosque uolucris,
 et bibit umorem et, cum uult, ex se ipsa remittit,
 quaeque suo semper uiridi se gramine uestit
 nec scabie et salsa laedit robigine ferrum, 220
 illa tibi laetis intexet uitibus ulmos,
 illa ferax oleo est, illam experiere colendo
 et facilem pecori et patientem uomereis unci.
 talem diues arat Capua et uicina Vesaeuo
 ora iugo et uacuis Clanius non aequus Acerris. 225
 Nunc quo quamque modo possis cognoscere dicam.
 rara sit an supra morem si densa requires
 (altera frumentis quoniam fauet, altera Baccho,
 densa magis Cereri, rarissima quaeque Lyaeo),
 ante locum capies oculis, alteque iubebis 230
 in solido puteum demitti, omnemque repones
 rursus humum et pedibus summas aequabis harenas.
 si deerunt, rarum pecorique et uitibus almis
 aptius uber erit; sin in sua posse negabunt
 ire loca et scrobibus superabit terra repletis, 235
 spissus ager: glaebas cunctantis crassaque terga
 exspecta et ualidis terram proscinde iuuencis.
 salsa autem tellus et quae perhibetur amara
 (frugibus infelix ea, nec mansuescit arando
 nec Baccho genus aut pomis sua nomina seruat) 240
 tale dabit specimen. tu spisso uimine qualos
 colaque prelorum fumosis deripe tectis;
 huc ager ille malus dulcesque a fontibus undae
 ad plenum calcentur: aqua eluctabitur omnis
 scilicet et grandes ibunt per uimina guttae; 245
 at sapor indicium faciet manifestus et ora
 tristia temptantum sensu torquebit amaro.
 pinguis item quae sit tellus, hoc denique pacto
 discimus: haud unquam manibus iactata fatiscit,

sed picis in morem ad digitos lentescit habendo. 250
umida maiores herbas alit, ipsaque iusto
laetior. a, nimium ne sit mihi fertilis illa,
nec se praeualidam primis ostendat aristis!
quae grauis est ipso tacitam se pondere prodit,
quaeque leuis. promptum est oculis praediscere nigram, 255
et quis cui color. at sceleratum exquirere frigus
difficile est: piceae tantum taxique nocentes
interdum aut hederæ pandunt uestigia nigrae.

His animaduersis terram multo ante memento
excoquere et magnos scrobibus concidere montis, 260
ante supinatas Aquiloni ostendere glaebas
quam laetum infodias uitis genus. optima putri
arua solo: id uenti curant gelidaeque pruinae
et labefacta mouens robustus iugera fossor.
at si quos haud ulla uiros uigilantia fugit, 265
ante locum similem exquirunt, ubi prima paretur
arboribus seges et quo mox digesta feratur,
mutatam ignorent subito ne semina matrem.

quin etiam caeli regionem in cortice signant,
ut, quo quaeque modo steterit, qua parte calores 270
austrinos tulerit, quae terga obuenterit axi,
restituant: adeo in teneris consuescere multum est.

collibus an plano melius sit ponere uitem,
quaere prius. si pinguis agros metabere campi,
densa sere (in denso non segnior ubere Bacchus); 275
sin tumulis accliuè solum collisque supinos,
indulge ordinibus; nec setius omnis in unguem
arboribus positis secto uia limite quadret:

ut saepe ingenti bello cum longa cohortis
explicuit legio et campo stetit agmen aperto, 280
drectaeque acies ac late fluctuat omnis
aere renidenti tellus, necdum horrida miscent
proelia, sed dubius mediis Mars errat in armis.

omnia sint paribus numeris dimensa uiarum,
non animum modo uti pascat prospectus inanem, 285
sed quia non aliter uiris dabit omnibus aequas
terra, neque in uacuum poterunt se extendere rami.

Forsitan et scrobibus quae sint fastigia quaeras.
ausim uel tenui uitem committere sulco;
altior ac penitus terrae defigitur arbos, 290
aesculus in primis, quae quantum uertice ad auras

aetherias, tantum radice in Tartara tendit.
 ergo non hiemes illam, non flabra neque imbres
 conuellunt: immota manet multosque nepotes,
 multa uirum uoluens durando saecula uincit, 295
 tum fortis late ramos et bracchia tendens
 huc illuc media ipsa ingentem sustinet umbram.
 Neue tibi ad solem uergant uineta cadentem,
 neue inter uitis corylum sere, neue flagella
 summa pete aut summa defringe ex arbore plantas 300
 (tantus amor terrae), neu ferro laede retunso
 semina, neue oleae siluestris insere truncos.
 nam saepe incautis pastoribus excidit ignis,
 qui furtim pingui primum sub cortice tectus
 robora comprehendit, frondesque elapsus in altas 305
 ingentem caelo sonitum dedit; inde secutus
 per ramos uictor perque alta cacumina regnat,
 et totum inuoluit flammis nemus et ruit atram
 ad caelum picea crassus caligine nubem,
 praesertim si tempestas a uertice siluis 310
 incubuit, glomeratque ferens incendia uentus.
 hoc ubi, non a stirpe ualent caesaeque reuerti
 possunt atque ima similes reuirescere terra;
 infelix superat foliis oleaster amaris.
 Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor 315
 tellurem Borea rigidam spirante mouere.
 rura gelu tum claudit hiems, nec semine iacto
 concretam patitur radicem adfigere terrae.
 optima uinetis satio, cum uere rubenti
 candida uenit auis longis inuisa colubris, 320
 prima uel autumnus sub frigora, cum rapidus Sol
 nondum hiemem contingit equis, iam praeterit aestas.
 uer adeo frondi nemorum, uer utile siluis,
 uere tument terrae et genitalia semina poscunt.
 tum pater omnipotens fecundis imbribus Aether 325
 coniugis in gremium laetae descendit, et omnis
 magnus alit magno commixtus corpore fetus.
 auia tum resonant auibus uirgulta canoris,
 et Venerem certis repetunt armenta diebus;
 parturit almus ager Zephyrique tepentibus auris 330
 laxant arua sinus; superat tener omnibus umor,
 inque novos soles audent se gramina tuto
 credere, nec metuit surgentis pampinus Austros

aut actum caelo magnis Aquilonibus imbrem,
sed trudit gemmas et frondes explicat omnis. 335
non alios prima crescentis origine mundi
inluxisse dies aliumue habuisse tenorem
crediderim: uer illud erat, uer magnus agebat
orbis et hibernis parcebant flatibus Euri,
cum primae lucem pecudes hausere, uirumque 340
terrea progenies duris caput extulit aruis,
immissaeque ferae siluis et sidera caelo.
nec res hunc tenerae possent perferre laborem,
si non tanta quies iret frigusque caloremque
inter, et exciperet caeli indulgentia terras. 345

Quod superest, quaecumque premes uirgulta per agros
sparge fimo pingui et multa memor occule terra,
aut lapidem bibulum aut squalentis infode conchas;
inter enim labentur aquae, tenuisque subibit
halitus, atque animos tollent sata. iamque reperti 350
qui saxo super atque ingentis pondere testae
urgerent: hoc effusos munimen ad imbris,
hoc, ubi hiulca siti findit Canis aestifer arua.

Seminibus positis superest diducere terram
saepius ad capita et duros iactare bidentis, 355
aut presso exercere solum sub uomere et ipsa
flectere luctantis inter uineta iuuenos;
tum leuis calamos et rasae hastilia uirgae
fraxineasque aptare sudas furcasque ualentis,
uiribus eniti quarum et contemnere uentos 360
adsuescant summasque sequi tabulata per ulmos.

Ac dum prima nouis adolescit frondibus aetas,
parcendum teneris, et dum se laetus ad auras
palmas agit laxis per purum immissus habenis,
ipsa acie nondum falcis temptanda, sed uncis 365
carpendae manibus frondes interque legendae.
inde ubi iam ualidis amplexae stirpibus ulmos
exierint, tum stringe comas, tum brachia tonde
(ante reformidant ferrum), tum denique dura
exerce imperia et ramos compesce fluentis. 370

Texendae saepes etiam et pecus omne tenendum,
praecipue dum frons tenera imprudensque laborum;
cui super indignas hiemes solemque potentem
siluestres uri adsidue capreaeque sequaces
inludunt, pascuntur oues auidaeque iuuencae. 375

frigora nec tantum cana concreta pruina
 aut grauis incumbens scopulis arentibus aestas,
 quantum illi nocuere greges durique uenenum
 dentis et admorsu signata in stirpe cicatrix.
 non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris 380
 caeditur et ueteres ineunt proscaenia ludi,
 praemiaque ingeniis pagos et compita circum
 Thesidae posuere, atque inter pocula laeti
 mollibus in pratis unctos saluere per utres
 nec non Ausonii, Troia gens missa, coloni 385
 uersibus incomptis ludunt risuque soluto,
 oraque corticibus sumunt horrenda cauatis,
 et te, Bacche, uocant per carmina laeta, tibi que
 oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.
 hinc omnis largo pubescit uinea fetu, 390
 complentur uallesque cauae saltusque profundi
 et quocumque deus circum caput egit honestum.
 ergo rite suum Baccho dicemus honorem
 carminibus patriis lancesque et liba feremus,
 et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram 395
 pinguiaque in ueribus torrebimus exta columnis.
 Est etiam ille labor curandis uitibus alter,
 cui numquam exhausti satis est: namque omne quotannis
 terque quaterque solum scindendum glaebaque uersis
 aeternum frangenda bidentibus, omne leuandum 400
 fronde nemus. reedit agricolis labor actus in orbem,
 atque in se sua per uestigia uoluitur annus.
 ac iam olim, seras posuit cum uinea frondes
 frigidus et siluis Aquilo decussit honorem,
 iam tum acer curas uenientem extendit in annum 405
 rusticus, et curuo Saturni dente relictam
 persequitur uitem attondens fingitque putando.
 primus humum fodito, primus deuecta cremato
 sarmenta, et uallos primus sub tecta referto;
 postremus metito. bis uitibus ingruit umbra, 410
 bis segetem densis obducunt sentibus herbae;
 durus uterque labor: laudato ingentia rura,
 exiguum colito. nec non etiam aspera rusti
 uimina per siluam et ripis fluuialis harundo
 caeditur, incultique exercet cura salicti. 415
 iam uinctae uites, iam falcem arbusta reponunt,
 iam canit effectos extremus uinitor antes;

sollicitanda tamen tellus puluisque mouendus
et iam maturis metuendus Iuppiter uuis.

Contra non ulla est oleis cultura, neque illae 420
procuruam exspectant falcem rastrosque tenacis,
cum semel haeserunt aruis aurasque tulerunt;
ipsa satis tellus, cum dente recluditur unco,
sufficit umorem et grauidas, cum uomere, fruges.
hoc pinguem et placitam Paci nutritor oliuam. 425

Poma quoque, ut primum truncos sensere ualentis
et uiris habuere suas, ad sidera raptim
ui propria nituntur opisque haud indiga nostrae.
nec minus interea fetu nemus omne grauescit,
sanguineisque inculta rubent auiaria bacis. 430
tondentur cytisi, taedas silua alta ministrat,
pascunturque ignes nocturni et lumina fundunt.
et dubitant homines serere atque impendere curam?
quid maiora sequar? salices humilesque genistae,
aut illae pecori frondem aut pastoribus umbram 435
sufficiunt saepemque satis et pabula melli.

et iuuat undantem buxo spectare Cytorum
Naryciaeque picis lucos, iuuat arua uidere
non rastris, hominum non ulli obnoxia curae.
ipsae Caucasio steriles in uertice siluae, 440
quas animosi Euri adsidue franguntque feruntque,
dant alios aliae fetus, dant utile lignum
nauigiis pinus, domibus cedrumque cupressosque;
hinc radios triuere rotis, hinc tympana plaustris
agricolae, et pandas ratibus posuere carinas. 445

uiminibus salices fecundae, frondibus ulmi,
at myrtus ualidis hastilibus et bona bello
cornus; Ituraeos taxi torquentur in arcus.
nec tiliae leues aut torno rasile buxum
non formam accipiunt ferroque cauantur acuto, 450
nec non et torrentem undam leuis innatat alnus
missa Pado, nec non et apes examina condunt
corticibusque cauis uitiosaeque ilicis aluo.

quid memorandum aeque Baccheia dona tulerunt?
Bacchus et ad culpam causas dedit; ille furentis 455
Centauros leto domuit, Rhoecumque Pholumque
et magno Hylaeum Lapithis cratera minantem.

O fortunatos nimium, sua si bona norint,
agricolas! quibus ipsa procul discordibus armis

fundit humo facilem uictum iustissima tellus. 460
 si non ingentem foribus domus alta superbis
 mane salutantum totis uomit aedibus undam,
 nec uarios inhiant pulchra testudine postis
 inlusasque auro uestis Ephyreiaque aera,
 alba neque Assyrio fucatur lana ueneno, 465
 nec casia liquidi corrumpitur usus oliui;
 at segura quies et nescia fallere uita,
 diues opum uariarum, at latis otia fundis,
 speluncae uiuique lacus, at frigida tempe
 mugitusque boum mollesque sub arbore somni 470
 non absunt; illic saltus ac lustra ferarum
 et patiens operum exiguoque adsueta iuuentus,
 sacra deum sanctique patres; extrema per illos
 Iustitia excedens terris uestigia fecit.

Me uero primum dulces ante omnia Musae, 475
 quarum sacra fero ingenti percussus amore,
 accipiant caelique uias et sidera monstrent,
 defectus solis uarios lunaeque labores;
 unde tremor terris, qua ui maria alta tumescant
 obicibus ruptis rursusque in se ipsa residant, 480
 quid tantum Oceano properent se tingere soles
 hiberni, uel quae tardis mora noctibus obstet.
 sin has ne possim naturae accedere partis
 frigidus obstiterit circum praecordia sanguis,
 rura mihi et rigui placeant in uallibus amnes, 485
 flumina amem siluasque inglorius. o ubi campi
 Spercheosque et uirginibus bacchata Lacaenis
 Taygeta! o qui me gelidis conuallibus Haemi
 sistat, et ingenti ramorum protegat umbra!
 felix qui potuit rerum cognoscere causas 490
 atque metus omnis et inexorabile fatum
 subiecit pedibus strepitumque Acherontis auari:
 fortunatus et ille deos qui nouit agrestis
 Panaque Siluanumque senem Nymphasque sorores.
 illum non populi fascas, non purpura regum 495
 flexit et infidos agitans discordia fratres,
 aut coniurato descendens Dacus ab Histro,
 non res Romanae perituraque regna; neque ille
 aut doluit miserans inopem aut inuidit habenti.
 quos rami fructus, quos ipsa uolentia rura 500
 sponte tulere sua, carpsit, nec ferrea iura

insanumque forum aut populi tabularia uidit.
sollicitant alii remis freta caeca, ruuntque
in ferrum, penetrant aulas et limina regum;
hic petit excidiis urbem miserosque penatis, 505
ut gemma bibat et Sarrano dormiat ostro;
condit opes alius defossoque incubat auro;
hic stupet attonitus rostris, hunc plausus hiantem
per cuneos geminatus enim plebisque patrumque
corripuit; gaudent perfusi sanguine fratrum, 510
exsilioque domos et dulcia limina mutant
atque alio patriam quaerunt sub sole iacentem.
agricola incuruo terram dimouit aratro:
hic anni labor, hinc patriam paruosque nepotes
sustinet, hinc armenta bouum meritosque iuuenos. 515
nec requies, quin aut pomis exuberet annus
aut fetu pecorum aut Cerealis mergite culmi,
prouentuque oneret sulcos atque horrea uincat.
uenit hiems: teritur Sicyonia baca trapetis,
glande sues laeti redeunt, dant arbuta siluae; 520
et uarios ponit fetus autumnus, et alte
mitis in apricis coquitur uindemia saxis.
interea dulces pendent circum oscula nati,
casta pudicitiam seruat domus, ubera uaccae
lactea demittunt, pinguesque in gramine laeto 525
inter se aduersis luctantur cornibus haedi.
ipse dies agitat festos fususque per herbam,
ignis ubi in medio et socii cratera coronant,
te libans, Lenaeae, uocat pecorisque magistris
uelocis iaculi certamina ponit in ulmo, 530
corporaque agresti nudant praedura palaestra.
hanc olim ueteres uitam coluere Sabini,
hanc Remus et frater; sic fortis Etruria creuit
scilicet et rerum facta est pulcherrima Roma,
septemque una sibi muro circumdedit arces. 535
ante etiam sceptrum Dictaei regis et ante
impia quam caesis gens est epulata iuuenis,
aureus hanc uitam in terris Saturnus agebat;
necdum etiam audierant inflari classica, necdum
impositos duris crepitare incudibus ensis. 540

Sed nos immensum spatiis confecimus aequor,
et iam tempus equum fumantia soluere colla.

LIBER TERTIUS

Te quoque, magna Pales, et te memorande canemus
pastor ab Amphryso, uos, siluae amnesque Lycaei.
cetera, quae uacuas tenuissent carmine mentes,
omnia iam uulgata: quis aut Eurysthea durum
aut inlaudati nescit Busiridis aras? 5
cui non dictus Hylas puer et Latonia Delos
Hippodameque umeroque Pelops insignis eburno,
acer equis? temptanda uia est, qua me quoque possim
tollere humo uictorque uirum uolitare per ora.
primus ego in patriam mecum, modo uita supersit, 10
Aonio rediens deducam uertice Musas;
primus Idumaeas referam tibi, Mantua, palmas,
et uiridi in campo templum de marmore ponam
propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius et tenera praetexit harundine ripas. 15
in medio mihi Caesar erit templumque tenebit:
illi uictor ego et Tyrio conspectus in ostro
centum quadriugos agitabo ad flumina currus.
cuncta mihi Alpheum linquens lucosque Molorchi
cursibus et crudo decernet Graecia caestu. 20
ipse caput tonsae foliis ornatus oliuae
dona feram. iam nunc sollemnis ducere pompas
ad delubra iuuat caesosque uidere iuuenos,
uel scaena ut uersis discedat frontibus utque
purpurea intexti tollant aulaea Britanni. 25
in foribus pugnam ex auro solidoque elephanto
Gangaridum faciam uictorisque arma Quirini,
atque hic undantem bello magnumque fluentem
Nilum ac nauali surgentis aere columnas.
addam urbes Asiae domitas pulsumque Niphaten 30
fidentemque fuga Parthum uersisque sagittis;
et duo rapta manu diuerso ex hoste tropaea
bisque triumphatas utroque ab litore gentis.
stabunt et Parii lapides, spirantia signa,
Assaraci proles demissaeque ab Ioue gentis 35
nomina, Trosque parens et Troiae Cynthius auctor.
Inuidia infelix Furias annemque seuerum
Cocytus metuet tortosque Ixionis anguis
immanemque rotam et non exsuperabile saxum.

interea Dryadum siluas saltusque sequamur 40
 intactos, tua, Maecenas, haud mollia iussa:
 te sine nil altum mens incohat. en age segnis
 rumpe moras; uocat ingenti clamore Cithaeron
 Taygetique canes domitrixque Epidaurus equorum,
 et uox adsensu nemorum ingeminata remugit. 45
 mox tamen ardentis accingar dicere pugnas
 Caesaris et nomen fama tot ferre per annos,
 Tithoni prima quot abest ab origine Caesar.
 Seu quis Olympiacae miratus praemia palmae
 pascit equos, seu quis fortis ad aratra iuencos, 50
 corpora praecipue matrum legat. optima toruae
 forma bouis cui turpe caput, cui plurima ceruix,
 et crurum tenuis a mento palearia pendent;
 tum longo nullus lateri modus: omnia magna,
 pes etiam, et camuris hirtae sub cornibus aures. 55
 nec mihi displiceat maculis insignis et albo,
 aut iuga detrectans interdumque aspera cornu
 et faciem tauro propior, quaeque ardua tota
 et gradiens ima uerrit uestigia cauda.
 aetas Lucinam iustosque pati hymenaeos 60
 desinit ante decem, post quattuor incipit annos;
 cetera nec feturae habilis nec fortis aratris.
 interea, superat gregibus dum laeta iuuentas,
 solue mares; mitte in Venerem pecuaria primus,
 atque aliam ex alia generando suffice prolem. 65
 optima quaeque dies miseris mortalibus aevi
 prima fugit; subeunt morbi tristisque senectus
 et labor, et durae rapit inclementia mortis.
 semper erunt quarum mutari corpora malis:
 semper enim refice ac, ne post amissa requiras, 70
 ante ueni et subolem armento sortire quotannis.
 Nec non et pecori est idem dilectus equino:
 tu modo, quos in spem statues summittere gentis,
 praecipuum iam inde a teneris impende laborem.
 continuo pecoris generosi pullus in aruis 75
 altius ingreditur et mollia crura reponit;
 primus et ire uiam et fluuios temptare minacis
 audet et ignoto sese committere ponti,
 nec uanos horret strepitus. illi ardua ceruix
 argutumque caput, breuis aluus obesaque terga, 80
 luxuriatque toris animosum pectus. honesti

spadices glaucique, color deterrimus albis
 et giluo. tum, si qua sonum procul arma dedere,
 stare loco nescit, micat auribus et tremit artus,
 collectumque premens uoluit sub naribus ignem. 85
 densa iuba, et dextro iactata recumbit in armo;
 at duplex agitur per lumbos spina, cauatque
 tellurem et solido grauiter sonat ungula cornu.
 talis Amyclaei domitus Pollucis habenis
 Cyllarus et, quorum Grai meminere poetae, 90
 Martis equi biiuges et magni currus Achilli.
 talis et ipse iubam ceruice effundit equina
 coniugis aduentu pernix Saturnus, et altum
 Pelion hinnitu fugiens impleuit acuto.

Hunc quoque, ubi aut morbo grauis aut iam segnior annis 95
 deficit, abde domo, nec turpi ignosce senectae.
 frigidus in Venerem senior, frustra que laborem
 ingratum trahit, et, si quando ad proelia uentum est,
 ut quondam in stipulis magnus sine uiribus ignis,
 incassum furit. ergo animos aeuumque notabis 100
 praecipue: hinc alias artis prolemque parentum
 et quis cuique dolor uicto, quae gloria palmae.
 nonne uides, cum praecipiti certamine campum
 corripuere, ruuntque effusi carcere currus,
 cum spes adrectae iuuenum, exsultantiaque haurit 105
 corda pauor pulsans? illi instant uerbere torto
 et proni dant lora, uolat ui feruidus axis;
 iamque humiles iamque elati sublime uidentur
 aera per uacuum ferri atque adsurgere in auras.
 nec mora nec requies; at fuluae nimbus harenae 110
 tollitur, umescunt spumis flatuque sequentum:
 tantus amor laudum, tantae est uictoria curae.
 primus Ericthonius currus et quattuor ausus
 iungere equos rapidusque rotis insistere uictor.
 frena Pelethronii Lapithae gyrosque dedere 115
 impositi dorso, atque equitem docuere sub armis
 insultare solo et gressus glomerare superbos.
 aequus uterque labor, aequae iuuenemque magistri
 exquirunt calidumque animis et cursibus acrem, 120
 quamuis saepe fuga uersos ille egerit hostis
 et patriam Epirum referat fortisque Mycenae,
 Neptunisque ipsa deducat origine gentem.

His animaduersis instant sub tempus et omnis

impendunt curas denso distendere pingui,
 quem legere duces et pecori dixere maritum, 125
 florentisque secant herbas fluuiosque ministrant
 farraque, ne blando nequeat superesse labori
 inualidique patrum referant ieiunia nati.
 ipsa autem macie tenuant armenta uolentes,
 atque, ubi concubitus primos iam nota uoluptas 130
 sollicitat, frondesque negant et fontibus arcent.
 saepe etiam cursu quatiunt et sole fatigant,
 cum grauiter tunsis gemit area frugibus, et cum
 surgentem ad Zephyrum paleae iactantur inanes.
 hoc faciunt, nimio ne luxu obtunsior usus 135
 sit genitali aruo et sulcos oblimet inertis,
 sed rapiat sitiens Venerem interiusque recondat.
 Rursus cura patrum cadere et succedere matrum
 incipit. exactis grauidae cum mensibus errant,
 non illas grauibus quisquam iuga ducere plaustri, 140
 non saltu superare uiam sit passus et acri
 carpere prata fuga fluuiosque innare rapacis.
 saltibus in uacuis pascunt et plena secundum
 flumina, muscus ubi et uiridissima gramine ripa,
 speluncaeque tegant et saxea procubet umbra. 145
 est lucos Silari circa ilicibusque uirentem
 plurimus Alburnum uolitans, cui nomen asilo
 Romanum est, oestrum Grai uertere uocantes,
 asper, acerba sonans, quo tota exterrita siluis
 diffugiunt armenta; furit mugitibus aether 150
 concussus siluaeque et sicci ripa Tanagri.
 hoc quondam monstro horribilis exercuit iras
 Inachiae Iuno pestem meditata iuuencae.
 hunc quoque (nam mediis feruoribus acrior instat)
 arcebis grauido pecori, armentaque pasces 155
 sole recens orto aut noctem ducentibus astris.
 Post partum cura in uitulos traducitur omnis;
 continuoque notas et nomina gentis inurunt,
 et quos aut pecori malint summittere habendo
 aut aris seruare sacros aut scindere terram 160
 et campum horrentem fractis inuertere glaebis.
 cetera pascuntur uiridis armenta per herbas:
 tu quos ad studium atque usum formabis agrestem
 iam uitulos hortare uiamque insiste domandi,
 dum faciles animi iuuenum, dum mobilis aetas. 165

ac primum laxos tenui de uimine circlos
 ceruici subnecte; dehinc, ubi libera colla
 seruitio adsuerint, ipsis e torquibus aptos
 iunge pares, et coge gradum conferre iuuenos;
 atque illis iam saepe rotae ducantur inanes 170
 per terram, et summo uestigia puluere signent.
 post ualido nitens sub pondere faginus axis
 instrepat, et iunctos temo trahat aereus orbis.
 interea pubi indomitae non gramina tantum
 nec uescas salicum frondes uluamque palustrem, 175
 sed frumenta manu carpes sata; nec tibi fetae
 more patrum niuea implebunt mulctria uaccae,
 sed tota in dulcis consument ubera natos.

Sin ad bella magis studium turmasque ferocis,
 aut Alpheia rotis praelabi flumina Pisae 180
 et Iouis in luco currus agitare uolantis,
 primus equi labor est animos atque arma uidere
 bellantum lituosque pati, tractuque gementem
 ferre rotam et stabulo frenos audire sonantis;
 tum magis atque magis blandis gaudere magistri 185
 laudibus et plausae sonitum ceruicis amare.

atque haec iam primo depulsus ab ubere matris
 audeat, inque uicem det mollibus ora capistris
 inualidus etiamque tremens, etiam inscius aeui.
 at tribus exactis ubi quarta accesserit aestas, 190
 carpere mox gyrum incipiat gradibusque sonare
 compositis, sinuetque alterna uolumina crurum,
 sitque laboranti similis; tum cursibus auras
 tum uocet, ac per aperta uolans ceu liber habenis
 aequora uix summa uestigia ponat harena: 195
 qualis Hyperboreis Aquilo cum densus ab oris
 incubuit, Scythiaeque hiemes atque arida differt
 nubila; tum segetes altae campique natantes
 lenibus horrescunt flabris, summaeque sonorem
 dant siluae, longique urgent ad litora fluctus; 200
 ille uolat simul arua fuga simul aequora uerrens.

hinc uel ad Elei metas et maxima campi
 sudabit spatia et spumas aget ore cruentas,
 Belgica uel molli melius feret esseda collo.
 tum demum crassa magnum farragine corpus 205
 crescere iam domitis sinito; namque ante domandum
 ingentis tollent animos, prensique negabunt

uerbera lenta pati et duris parere lupatis.

Sed non ulla magis uiris industria firmat
quam Venerem et caeci stimulos auertere amoris, 210

siue boum siue est cui gratior usus equorum.
atque ideo tauros procul atque in sola relegant
pascua post montem oppositum et trans flumina lata,
aut intus clausos satura ad praesepia seruant.

carpit enim uiris paulatim uritque uidendo 215

femina, nec nemorum patitur meminisse nec herbae
dulcibus illa quidem inlecebris, et saepe superbos
cornibus inter se subigit decernere amantis.

pascitur in magna Sila formosa iuuenca:

illi alternantes multa ui proelia miscent 220

uulneribus crebris; lauit ater corpora sanguis,
uersaque in obnixos urgentur cornua uasto
cum gemitu; reboant siluaeque et longus Olympus.

nec mos bellantis una stabulare, sed alter
uictus abit longeque ignotis exsulat oris, 225

multa gemens ignominiam plagasque superbi
uictoris, tum quos amisit inultus amores,
et stabula aspectans regnis excessit auitis.

ergo omni cura uiris exercet et inter
dura iacet pernox instrato saxa cubili 230

frondibus hirsutis et carice pastus acuta,
et temptat sese atque irasci in cornua discit
arboris obnixus trunco, uentosque lacessit
ictibus, et sparsa ad pugnam proludit harena.

post ubi collectum robur uiresque relectae, 235

signa mouet praecepsque oblitum fertur in hostem:
fluctus uti medio coepit cum albescere ponto,
longius ex altoque sinum trahit, utque uolutus
ad terras immane sonat per saxa neque ipso
monte minor procumbit, at ima exaestuauit unda 240
uerticibus nigramque alte subiectat harenam.

Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque
et genus aequoreum, pecudes pictaeque uolucres,
in furias ignemque ruunt: amor omnibus idem.

tempore non alio catulorum oblita leaena 245

saeuior errauit campis, nec funera uulgo
tam multa informes ursi stragemque dedere
per siluas; tum saeuus aper, tum pessima tigris;
heu male tum Libyae solis erratur in agris.

nonne uides ut tota tremor pertemptet equorum 250
 corpora, si tantum notas odor attulit auras?
 ac neque eos iam frena uirum neque uerbera saeua,
 non scopuli rupesque cauae atque obiecta retardant
 flumina correptosque unda torquentia montis.
 ipse ruit dentesque Sabellicus exacuit sus 255
 et pede prosubigit terram, fricat arbore costas
 atque hinc atque illinc umeros ad uulnera durat.
 quid iuuenis, magnum cui uersat in ossibus ignem
 durus amor? nempe abruptis turbata procellis
 nocte natat caeca serus freta, quem super ingens 260
 porta tonat caeli, et scopulis inlisa reclamant
 aequora; nec miseri possunt reuocare parentes,
 nec moritura super crudeli funere uirgo.
 quid lynces Bacchi uariae et genus acre luporum
 atque canum? quid quae imbelles dant proelia cerui? 265
 scilicet ante omnis furor est insignis equarum;
 et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
 Potniades malis membra absumpsere quadrigae.
 illas ducit amor trans Gargara transque sonantem
 Ascanium; superant montis et flumina tranant. 270
 continuoque auidis ubi subdita flamma medullis
 (uere magis, quia uere calor redit ossibus), illae
 ore omnes uersae in Zephyrum stant rupibus altis,
 exceptantque leuis auras, et saepe sine ullis
 coniugiis uento grauidae (mirabile dictu) 275
 saxa per et scopulos et depressas conuallis
 diffugiunt, non, Eure, tuos neque solis ad ortus,
 in Borean Caurumque, aut unde nigerrimus Auster
 nascitur et pluuio contristat frigore caelum.
 hic demum, hippomanes uero quod nomine dicunt 280
 pastores, lentum destillat ab inguine uirus,
 hippomanes, quod saepe malae legere nouercae
 miscueruntque herbas et non innoxia uerba.
 Sed fugit interea, fugit inreparabile tempus,
 singula dum capti circumuectamur amore. 285
 hoc satis armentis: superat pars altera curae,
 lanigeros agitare greges hirtasque capellas;
 hic labor, hinc laudem fortes sperate coloni.
 nec sum animi dubius uerbis ea uincere magnum
 quam sit et angustis hunc addere rebus honorem; 290
 sed me Parnasi deserta per ardua dulcis

raptat amor; iuuat ire iugis, qua nulla priorum
Castaliam molli deuertitur orbita cliuo.
nunc, ueneranda Pales, magno nunc ore sonandum.

Incipiens stabulis edico in mollibus herbam 295
carpere ouis, dum mox frondosa reducitur aestas,
et multa duram stipula filicumque manipulis
sternere subter humum, glacies ne frigida laedat
molle pecus scabiemque ferat turpisque podagras.

post hinc digressus iubeo frondentia capris 300

arbuta sufficere et fluuios praebere recentis,
et stabula a uentis hiberno opponere soli
ad medium conuersa diem, cum frigidus olim
iam cadit extremoque inrorat Aquarius anno.
hae quoque non cura nobis leuiore tuendae, 305

nec minor usus erit, quamuis Milesia magno
uellera mutantur Tyrios incocta rubores.
densior hinc suboles, hinc largi copia lactis;
quam magis exhausto spumauerit ubere mulctra,
laeta magis pressis manabunt flumina mammis. 310

nec minus interea barbas incanaque menta
Cinyphii tondent hirci saetasque comantis
usum in castrorum et miseris uelamina nautis.
pascuntur uero siluas et summa Lycaei,
horrentisque rubos et amantis ardua dumos, 315

atque ipsae memores redeunt in tecta suosque
ducunt et grauido superant uix ubere limen.
ergo omni studio glaciem uentosque niualis,
quo minor est illis curae mortalis egestas,
auertes, uictumque feres et uirgea laetus 320
pabula, nec tota claudes faenilia bruma.

At uero Zephyris cum laeta uocantibus aestas
in saltus utrumque gregem atque in pascua mittet,
Luciferi primo cum sidere frigida rura
carpamus, dum mane nouum, dum gramina canent, 325

et ros in tenera pecori gratissimus herba.
inde ubi quarta sitim caeli collegerit hora
et cantu querulae rumpent arbusta cicadae,
ad puteos aut alta greges ad stagna iubebo
currentem ilignis potare canalibus undam; 330

aestibus at mediis umbrosam exquirere uallem,
sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
ingentis tendat ramos, aut sicubi nigrum

ilicibus crebris sacra nemus accubet umbra;
tum tenuis dare rursus aquas et pascere rursus 335
solis ad occasum, cum frigidus aera Vesper
temperat, et saltus reficit iam roscida luna,
litoraue alcyonen resonant, acalanthida dumi.

Quid tibi pastores Libyae, quid pascua uersu
prosequar et raris habitata mapalia tectis? 340
saepe diem noctemque et totum ex ordine mensem
pascitur itque pecus longa in deserta sine ullis
hospitiis: tantum campi iacet. omnia secum
armentarius Afer agit, tectumque laremque
armaque Amyclaeumque canem Cressamque pharetram; 345
non secus ac patriis acer Romanus in armis
iniusto sub fasce uiam cum carpit, et hosti
ante exspectatum positus stat in agmine castris.

At non qua Scythiae gentes Maeotiaque unda,
turbidus et torquens flauentis Hister harenas, 350
quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem.
illic clausa tenent stabulis armenta, neque ullae
aut herbae campo apparent aut arbore frondes;
sed iacet aggeribus niueis informis et alto
terra gelu late septemque adsurgit in ulnas. 355
semper hiems, semper spirantes frigora Cauri;
tum Sol pallentis haud umquam discutit umbras,
nec cum inuectus equis altum petit aethera, nec cum
praecipitem Oceani rubro lauit aequore currum.
concresecunt subitae currenti in flumine crustae, 360
undaque iam tergo ferratos sustinet orbis,
puppibus illa prius, patulis nunc hospita plaustris;
aeraque dissiliunt uulgo, uestesque rigescunt
indutae, caeduntque securibus umida uina,
et totae solidam in glaciem uertere lacunae, 365
stiriaque impexis induruit horrida barbis.
interea toto non setius aere ningit:
intereunt pecudes, stant circumfusa pruinis
corpora magna boum, confertoque agmine cerui
torpent mole noua et summis uix cornibus exstant. 370
hos non immissis canibus, non cassibus ullis
puniceaeue agitant pauidos formidine pennae,
sed frustra oppositum trudentis pectore montem
comminus obtruncant ferro grauiterque rudentis
caedunt et magno laeti clamore reportant. 375

ipsi in defossis specubus secreta sub alta
 otia agunt terra, congestaque robora totasque
 aduoluerunt focis ulmos ignique dedere.
 hic noctem ludo ducunt, et pocula laeti
 fermento atque acidis imitantur uitea sorbis. 380
 talis Hyperboreo Septem subiecta trioni
 gens effrena uirum Rhiphaeo tunditur Euro
 et pecudum fuluis uelatur corpora saetis.
 Si tibi lanitium curae, primum aspera silua
 lappaeque tribolique absint; fuge pabula laeta; 385
 continuoque greges uillis lege mollibus albos.
 illum autem, quamuis aries sit candidus ipse,
 nigra subest udo tantum cui lingua palato,
 reice, ne maculis infuscet uellera pullis
 nascentum, plenoque alium circumspice campo. 390
 munere sic niueo lanae, si credere dignum est,
 Pan deus Arcadiae captam te, Luna, fefellit
 in nemora alta uocans; nec tu aspernata uocantem.
 At cui lactis amor, cytisum lotosque frequentis
 ipse manu salsasque ferat praesepibus herbas: 395
 hinc et amant fluuios magis, et magis ubera tendunt
 et salis occultum referunt in lacte saporem.
 multi etiam excretos prohibent a matribus haedos,
 primaque ferratis praefigunt ora capistris.
 quod surgente die mulserunt horisque diurnis, 400
 nocte premunt; quod iam tenebris et sole cadente,
 sub lucem: exportant calathis (adit oppida pastor),
 aut parco sale contingunt hiemique reponunt.
 Nec tibi cura canum fuerit postrema, sed una
 uelocis Spartaee catulos acremque Molossum 405
 pasce sero pingui. numquam custodibus illis
 nocturnum stabulis furem incursusque luporum
 aut impacatos a tergo horrebus Hiberos.
 saepe etiam cursu timidos agitabis onagros,
 et canibus leporem, canibus uenabere dammas; 410
 saepe uolutabis pulsos siluestribus apros
 latratu turbabis agens, montisque per altos
 ingentem clamore preme ad retia ceruum.
 Disce et odoratam stabulis accendere cedrum
 galbanoque agitare grauis nidore chelydros. 415
 saepe sub immotis praesepibus aut mala tactu
 uipera delituit caelumque exterrita fugit,

aut tecto adsuetus coluber succedere et umbrae
(pestis acerba boum) pecorique aspergere uirus
fouit humum. cape saxa manu, cape robora, pastor, 420
tollentemque minas et sibila colla tumentem
deice! iamque fuga timidum caput abdidit alte,
cum medii nexus extremaeque agmina caudae
soluuntur, tardosque trahit sinus ultimus orbis.
est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis 425
squamea conuoluens sublato pectore terga
atque notis longam maculosus grandibus aluum,
qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus et dum
uere madent udo terrae ac pluuiialibus Austris,
stagna colit ripisque habitans hic piscibus atram 430
improbis ingluuiem ranisque loquacibus explet;
postquam exusta palus terraeque ardore dehiscunt,
exsilit in siccum, et flammantia lumina torquens
saeuit agris asperque siti atque exterritus aestu.
ne mihi tum mollis sub diuo carpere somnos 435
neu dorso nemoris libeat iacuisse per herbas,
cum positis nouis exuuiis nitidusque iuuenta
uoluitur, aut catulos tectis aut oua relinquens,
arduus ad solem et linguis micat ore trisulcis.
Morborum quoque te causas et signa docebo. 440
turpis ouis temptat scabies, ubi frigidus imber
altius ad uiuum persedit et horrida cano
bruma gelu, uel cum tonsis inlotus adhaesit
sudor, et hirsuti secuerunt corpora uepres.
dulcibus idcirco fluuiis pecus omne magistri 445
perfundunt, udisque aries in gurgite uillis
mersatur, missusque secundo defluit amni;
aut tonsum tristi contingunt corpus amurca
et spumas miscent argenti uiuaque sulpura
Idaeasque pices et pinguis unguine ceras 450
scillamque elleborosque grauis nigrumque bitumen.
non tamen ulla magis praesens fortuna laborum est
quam si quis ferro potuit rescindere summum
ulceris os: alitur uitium uiuitque tegendo,
dum medicas adhibere manus ad uulnera pastor 455
abnegat et meliora deos sedet omina poscens.
quin etiam, ima dolor balantum lapsus ad ossa
cum furit atque artus depascitur arida febris,
profruit incensos aestus auertere et inter

ima ferire pedis salientem sanguine uenam, 460
 Bisaltae quo more solent acerque Gelonus,
 cum fugit in Rhodopen atque in deserta Getarum,
 et lac concretum cum sanguine potat equino.
 quam procul aut molli succedere saepius umbrae
 uideris aut summas carpentem ignauius herbas 465
 extremamque sequi, aut medio procumbere campo
 pascentem et serae solam decedere nocti—
 continuo culpam ferro compesce, priusquam
 dira per incautum serpant contagia uulgus.
 non tam creber agens hiemem ruit aequore turbo 470
 quam multae pecudum pestes. nec singula morbi
 corpora corripunt, sed tota aestiua repente,
 spemque gregemque simul cunctamque ab origine gentem.
 tum sciat, aerias Alpibus et Norica si quis
 castella in tumulis et Iapydis arua Timaui 475
 nunc quoque post tanto uideat, desertaque regna
 pastorum et longe saltus lateque uacantis.
 Hic quondam morbo caeli miseranda coorta est
 tempestas totoque autumnus incanduit aestu
 et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum, 480
 corruptaque lacus, infecit pabula tabo.
 nec uia mortis erat simplex; sed ubi ignea uenis
 omnibus acta sitis miseros adduxerat artus,
 rursus abundabat fluidus liquor omniaque in se
 ossa minutatim morbo conlapsa trahebat. 485
 saepe in honore deum medio stans hostia ad aram,
 lanea dum niuea circumdatur infula uitta,
 inter cunctantis cecidit moribunda ministros;
 aut si quam ferro mactauerat ante sacerdos,
 inde neque impositis ardent altaria fibris, 490
 nec responsa potest consultus reddere uates,
 ac uix suppositi tinguntur sanguine cultri
 summaque ieiuna sanie infuscat harena.
 hinc laetis uituli uulgo moriuntur in herbis
 et dulcis animas plena ad praesepia reddunt; 495
 hinc canibus blandis rabies uenit, et quatit aegros
 tussis anhela sues ac faucibus angit obesis.
 labitur infelix studiorum atque immemor herbae
 uictor equus fontisque auertitur et pede terram
 crebra ferit; demissae aures, incertus ibidem 500
 sudor et ille quidem moriturus frigidus; aret

pellis et ad tactum tractanti dura resistit.
 haec ante exitium primis dant signa diebus:
 sin in processu coepit crudescere morbus,
 tum uero ardentis oculi atque attractus ab alto 505
 spiritus, interdum gemitu grauis, imaque longo
 ilia singultu tendunt, it naribus ater
 sanguis, et obsessas fauces premit aspera lingua.
 profuit inserto latices infundere cornu
 Lenaeos; ea uisa salus morientibus una. 510
 mox erat hoc ipsum exitio, furiisque relecti
 ardebant, ipsique suos iam morte sub aegra
 (di meliora piis, erroremque hostibus illum!)
 discissos nudis laniabant dentibus artus.
 ecce autem duro fumans sub uomere taurus 515
 concidit et mixtum spumis uomit ore cruorem
 extremosque ciet gemitus. it tristis arator
 maerentem abiungens fraterna morte iuuencum,
 atque opere in medio defixa reliquit aratra.
 non umbrae altorum nemorum, non mollia possunt 520
 prata mouere animum, non qui per saxa uolutus
 purior electro campum petit amnis; at ima
 soluuntur latera, atque oculos stupor urget inertis
 ad terramque fluit deuexo pondere ceruix.
 quid labor aut benefacta iuuant? quid uomere terras 525
 inuertisse grauis? atqui non Massica Bacchi
 munera, non illis epulae nocuere repostae:
 frondibus et uictu pascuntur simplicis herbae,
 pocula sunt fontes liquidi atque exercita cursu
 flumina, nec somnos abrumpit cura salubris. 530
 tempore non alio dicunt regionibus illis
 quaesitas ad sacra boues Iunonis et uris
 imparibus ductos alta ad donaria currus.
 ergo aegre rastris terram rimantur, et ipsis
 unguibus infodiunt fruges, montisque per altos 535
 contenta ceruice trahunt stridentia plaustra.
 non lupo insidias explorat ouilia circum
 nec gregibus nocturnus obambulat: acrior illum
 cura domat; timidi dammae ceruque fugaces
 nunc interque canes et circum tecta uagantur. 540
 iam maris immensi prolem et genus omne natantum
 litore in extremo ceu naufraga corpora fluctus
 proluit; insolitae fugiunt in flumina phocae.

interit et curuis frustra defensa latebris
uipera et attoniti squamis astantibus hydri. 545
ipsis est aer auibus non aequus, et illae
praecipites alta uitam sub nube relinquunt.
praeterea iam nec mutari pabula refert,
quaesitaeque nocent artes; cessere magistri,
Phillyrides Chiron Amythaoniusque Melampus. 550
saeuit et in lucem Stygiis emissa tenebris
pallida Tisiphone Morbos agit ante Metumque,
inque dies auidum surgens caput altius effert.
balatu pecorum et crebris mugitibus amnes
arentesque sonant ripae collesque supini. 555
iamque cateruatim dat stragem atque aggerat ipsis
in stabulis turpi dilapsa cadauera tabo,
donec humo tegere ac foueis abscondere discut.
nam neque erat coriis usus, nec uiscera quisquam
aut undis abolere potest aut uincere flamma; 560
ne tondere quidem morbo inluuieque peresa
uellera nec telas possunt attingere putris;
uerum etiam inuisos si quis temptarat amictus,
ardentes papulae atque immundus olentia sudor
membra sequebatur, nec longo deinde moranti 565
tempore contactos artus sacer ignis edebat.

LIBER QUARTUS

Protinus aëri mellis caelestia dona
exsequar: hanc etiam, Maecenas, adspice partem.
Admiranda tibi levium spectacula rerum
magnanimosque duces totiusque ordine gentis
mores et studia et populos et proelia dicam. 5
In tenui labor; at tenuis non gloria, si quem
numina laeva sinunt auditque vocatus Apollo.

Principio sedes apibus statioque petenda,
quo neque sit ventis aditus—nam pabula venti
ferre domum prohibent—neque oves haedique petulci 10
floribus insultent aut errans bucua campo
decutiat rorem et surgentes atterat herbas.
Absint et picti squalentia terga lacerti
pinguibus a stabulis meropesque aliaeque volucres
et manibus Procne pectus signata cruentis; 15
omnia nam late vastant ipsasque volantes
ore ferunt dulcem nidis immitibus escam.
At liquidi fontes et stagna virentia musco
adsint et tenuis fugiens per gramina rivus,
palmaque vestibulum aut ingens oleaster inumbret, 20
ut, cum prima novi ducent examina reges
vere suo ludetque favis emissa iuventus,
vicina invitet decedere ripa calori,
obviaque hospitibus teneat frondentibus arbor.
In medium, seu stabit iners seu profluet umor, 25
transversas salices et grandia conice saxa,
pontibus ut crebris possint consistere et alas
pandere ad aestivum solem, si forte morantes
sparserit aut praeceps Neptuno immerserit Eurus.
Haec circum casiae virides et olentia late 30
serpylla et graviter spirantis copia thymbrae
floreant inriguumque bibant violaria fontem.
Ipsa autem, seu corticibus tibi suta cavatis,
seu lento fuerint alvaria vimine texta,
angustos habeant aditus: nam frigore mella 35
cogit hiems, eademque calor liquefacta remittit.
Utraque vis apibus pariter metuenda; neque illae
nequiquam in tectis certatim tenuia cera

spiramenta linunt fucoque et floribus oras
explent collectumque haec ipsa ad munera gluten 40
et visco et Phrygiae servant pice lentius Idae.
Saepe etiam effossis, si vera est fama, latebris
sub terra fovere larem, penitusque repertae
punicibusque cavis exesaeque arboris antro.
Tu tamen et levi rimosa cubilia limo 45
ungue fovens circum et raras superinice frondes.
Neu propius tectis taxum sine, neve rubentes
ure foco caneros, altae neu crede paludi,
aut ubi odor caeni gravis aut ubi concava pulsu
saxa sonant vocisque offensa resultat imago. 50

Quod superest, ubi pulsam hiemem sol aureus egit
sub terras caelumque aestiva luce recludit,
illae continuo saltus silvasque peragrant
purpureosque metunt flores et flumina libant
summa leves. Hinc nescio qua dulcedine laetae 55
progeniem nidosque foveant, hinc arte recentes
excudunt ceras et mella tenacia fingunt.
Hinc ubi iam emissum caveis ad sidera caeli
nare per aestatem liquidam suspexeris agmen
obscuramque trahi vento mirabere nubem, 60
contemplator: aquas dulces et frondea semper
tectata petunt. Huc tu iussos adsperge saporos,
trita melisphylla et cerinthae ignobile gramen,
tinnitusque cie et Matris quate cymbala circum.
ipsae considant medicatis sedibus, ipsae 65
intima more suo sese in cunabula condant.

Sin autem ad pugnam exierint, nam saepe duobus
regibus incessit magno discordia motu,
continuoque animos vulgi et trepidantia bello
corda licet longe praesciscere; namque morantes 70
Martius ille aeris rauci canor increpat et vox
auditur fractos sonitus imitata tubarum;
tum trepidae inter se coeunt pennisque coruscant
spiculaque exacuunt rostris aptantque lacertos
et circa regem atque ipsa ad praetoria densae 75
miscentur magnisque vocant clamoribus hostem.
Ergo ubi ver nactae sudum camposque patentes,
erumpunt portis; concurritur, aethere in alto
fit sonitus, magnum mixtae glomerantur in orbem

praecipitesque cadunt; non densior aëre grando, 80
 nec de concussa tantum pluit ilice glandis.
 ipsi per medias acies insignibus alis
 ingentes animos angusto in pectore versant,
 usque adeo obnixi non cedere, dum gravis aut hos
 aut hos versa fuga victor dare terga subegit. 85
 Hi motus animorum atque haec certamina tanta
 pulveris exigui iactu compressa quiescent.
 Verum ubi ductores acie revocaveris ambo,
 deterior qui visus, eum, ne prodigus obsit,
 dede neci; melior vacua sine regnet in aula. 90
 Alter erit maculis auro squalentibus ardens;
 nam duo sunt genera: hic melior, insignis et ore
 et rutilus clarus squamis, ille horridus alter
 desidia latamque trahens inglorius alvum.

Ut binae regum facies, ita corpora plebis. 95
 Namque aliae turpes horrent, ceu pulvere ab alto
 cum venit et sicco terram sput ore viator
 aridus; elucent aliae et fulgore coruscant
 ardentes auro et paribus lita corpora guttis.
 Haec potior suboles, hinc caeli tempore certo 100
 dulcia mella premes, nec tantum dulcia, quantum
 et liquida et durum Bacchi domitura saporem.

At cum incerta volant caeloque examina ludunt
 contemnuntque favos et frigida tecta relinquunt,
 instabiles animos ludo prohibebis inani. 105
 Nec magnus prohibere labor: tu regibus alas
 eripe; non illis quisquam cunctantibus altum
 ire iter aut castris audebit vellere signa.
 Invitent croceis halantes floribus horti
 et custos furum atque avium cum falce saligna 110
 Hellespontiaci servet tutela Priapi.
 Ipse thymum pinosque ferens de montibus altis
 tecta serat late circum, cui talia curae;
 ipse labore manum duro terat, ipse feraces
 figat humo plantas et amicos inriget imbres. 115

Atque equidem, extremo ni iam sub fine laborum
 vela traham et terris festinem advertere proram,
 forsitan et, pingues hortos quae cura colendi
 ornaret, canerem, biferique rosaria Paesti,

quoque modo potis gauderent intiba rivis 120
 et virides apio ripae, tortusque per herbam
 cresceret in ventrem cucumis; nec sera comantem
 narcissum aut flexi tacuissem vimen acanthi
 pallentesque hederas et amantes litora myrtos.
 Namque sub Oebaliae memini me turribus arcis, 125
 qua niger umectat flaventia culta Galaesus,
 Corycium vidisse senem, cui pauca relict
 iugera ruris erant, nec fertilis illa iuven
 nec pecori opportuna seges nec commoda Baccho.
 Hic rarum tamen in dumis olus albaque circum 130
 lilia verbenasque premens vescumque papaver
 regum aequabat opes animis seraque revertens
 nocte domum dapibus mensas onerabat inemptis.
 Primus vere rosam atque autumno carpere poma,
 et cum tristis hiems etiamnum frigore saxa 135
 rumperet et glacie cursus frenaret aquarum,
 ille comam mollis iam tondebat hyacinthi
 aestatem increpitans seram Zephyrosque morantes.
 Ergo apibus fetis idem atque examine multo
 primus abundare et spumantia cogere pressis 140
 mella favis; illi tiliae atque uberrima pinus,
 quotque in flore novo pomis se fertilis arbor
 induerat, totidem autumno matura tenebat.
 Ille etiam seras in versum distulit ulmos
 eduramque pirum et spinos iam pruna ferentes 145
 iamque ministrantem platanum potantibus umbras.
 Verum haec ipse equidem spatiis exclusus iniquis
 praetereo atque aliis post me memoranda relinquo.

Nunc age, naturas apibus quas Iuppiter ipse
 addidit, expediam, pro qua mercede canoros 150
 Curetum sonitus crepitantiaque aera secutae
 Dictaeo caeli regem pavere sub antro.
 Solae communes natos, consortia tecta
 urbis habent magnisque agitant sub legibus aevum,
 et patriam solae et certos novere penates, 155
 venturaeque hiemis memores aestate laborem
 experiuntur et in medium quaesita reponunt.
 Namque aliae victu invigilant et foedere pacto
 exercentur agris; pars intra saepta domorum
 Narcissi lacrimam et lentum de cortice gluten 160

prima favis ponunt fundamina, deinde tenaces
 suspendunt ceras: aliae spem gentis adultos
 educunt fetus, aliae purissima mella
 stipant et liquido distendunt nectare cellas.
 Sunt quibus ad portas cecidit custodia sorti, 165
 inque vicem speculantur aquas et nubila caeli
 aut onera accipiunt venientum aut agmine facto
 ignavum fucos pecus a praesepibus arcent.
 Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
 ac veluti lentis Cyclopes fulmina massis 170
 cum properant, alii taurinis follibus auras
 accipiunt redduntque, alii stridentia tingunt
 aera lacu; gemit impositis incudibus Aetna;
 illi inter sese magna vi bracchia tollunt
 in numerum versantque tenaci forcipe ferrum: 175
 non aliter, si parva licet componere magnis,
 Cecropias innatus apes amor urget habendi,
 munere quamque suo. Grandaevus oppida curae
 et munire favos et daedala fingere tecta.
 At fessae multa referunt se nocte minores, 180
 crura thymo plenae; pascuntur et arbuta passim
 et glaucas salices casiamque crocumque rubentem
 et pinguem tiliam et ferrugineos hyacinthos.
 Omnibus una quies operum, labor omnibus unus:
 mane ruunt portis; nusquam mora; rursus easdem 185
 vesper ubi e pastu tandem decedere campis
 admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant;
 fit sonitus, mussantque oras et limina circum.
 Post, ubi iam thalamis se composuere, siletur
 in noctem fessosque sopor suus occupat artus. 190
 Nec vero a stabulis pluvia impendente recedunt
 longius aut credunt caelo adventantibus Euris,
 sed circum tutae sub moenibus urbis aquantur,
 excursusque breves temptant et saepe lapillos,
 ut cumbae instabiles fluctu iactante saburram, 195
 tollunt, his sese per inania nubila librant.
 Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
 quod neque concubitu indulgent nec corpora segnes
 in Venerem solvunt aut fetus nixibus edunt:
 verum ipsae e foliis natos, e suavibus herbis 200
 ore legunt, ipsae regem parvosque Quirites
 sufficiunt aulasque et cerea regna refigunt.

Saepe etiam duris errando in cotibus alas
attrivere ultroque animam sub fasce dedere:
tantus amor florum et generandi gloria mellis. 205

Ergo ipsas quamvis angusti terminus aevi
excipiat, neque enim plus septima ducitur aestas,
at genus immortale manet multosque per annos
stat fortuna domus et avi numerantur avorum.
Praeterea regem non sic Aegyptus et ingens 210

Lydia nec populi Parthorum aut Medus Hydaspes
observant. Rege incolumi mens omnibus una est;
amisso rupere fidem constructaque mella
diripere ipsae et crates solvere favorum.
Ille operum custos, illum admirantur et omnes 215
circumstant fremitu denso stipantque frequentes
et saepe attollunt umeris et corpora bello
obiectant pulchramque petunt per vulnera mortem.

His quidam signis atque haec exempla secuti
esse apibus partem divinae mentis et haustus 220
aetherios dixere; deum namque ire per omnes
terrasque tractusque maris caelumque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas;
scilicet huc reddi deinde ac resoluta referri 225
omnia nec morti esse locum, sed viva volare
sideris in numerum atque alto succedere caelo.

Siquando sedem angustam servataque mella
thesauris relines, prius haustu sparsus aquarum
ora fove fumosque manu praetende sequaces. 230

Bis gravidos cogunt fetus, duo tempora messis,
Taygete simul os terris ostendit honestum
Pleas et Oceani spretos pede reppulit amnes,
aut eadem sidus fugiens ubi Piscis aquosi
tristior hibernas caelo descendit in undas. 235

Illis ira modum supra est, laesaeque venenum
morsibus inspirant et spicula caeca relinquunt
adfixae venis animasque in vulnere ponunt.
Sin duram metues hiemem parcesque futuro
contunsosque animos et res miserabere fractas, 240
at suffire thymo cerasque recidere inanes
quis dubitet? nam saepe favos ignotus adedit
stellio et lucifugis congesta cubilia blattis

immunisque sedens aliena ad pabula fucus
 aut asper crabro imparibus se immiscuit armis, 245
 aut dirum tiniae genus, aut invisae Minervae
 laxos in foribus suspendit aranea casses.
 Quo magis exhaustae fuerint, hoc acrius omnes
 incumbent generis lapsi sarcire ruinas
 complebuntque foros et floribus horrea textent. 250

Si vero, quoniam casus apibus quoque nostros
 vita tulit, tristi languent corpora morbo—
 quod iam non dubiis poteris cognoscere signis:
 continuo est aegris alius color, horrida vultum
 deformat macies, tum corpora luce carentum 255
 exportant tectis et tristia funera ducunt;
 aut illae pedibus conexae ad limina pendent,
 aut intus clausis cunctantur in aedibus, omnes
 ignavaeque fame et contracto frigore pigrae.
 Tum sonus auditur gravior, tractimque susurrant, 260
 frigidus ut quondam silvis immurmurat Auster,
 ut mare sollicitum stridit refluentibus undis,
 aestuat ut clausis rapidus fornacibus ignis:
 hic iam galbaneos suadebo incendere odores
 mellaque harundineis inferre canalibus, ultro 265
 hortantem et fessas ad pabula nota vocantem.
 Proderit et tunsum gallae admiscere saporem
 Arentesque rosas aut igni pinguis multo
 defruta vel psithia passos de vite racemos
 Cecropiumque thymum et grave olentia centaurea. 270
 Est etiam flos in pratis, cui nomen amello
 fecere agricolae, facilis quaerentibus herba;
 namque uno ingentem tollit de caespite silvam,
 aureus ipse, sed in foliis, quae plurima circum
 funduntur, violae subluceat purpura nigrae; 275
 [saepe deum nexis ornatae torquibus arae;]
 asper in ore sapor; tonsis in vallibus illum
 pastores et curva legunt prope flumina Mellae.
 Huius odorato radices incoque Baccho
 pabulaque in foribus plenis adpone canistris. 280

Sed siquem proles subito defecerit omnis,
 nec genus unde novae stirpis revocetur habebit,
 tempus et Arcadii memoranda inventa magistri
 pandere, quoque modo caesis iam saepe iuvenicis

insincerus apes tulerit cruor. Altius omnem 285
 expediam prima repetens ab origine famam.
 Nam qua Pellaei gens fortunata Canopi
 accolit effuso stagnantem flumine Nilum
 et circum pictis vehitur sua rura phaselis,
 quaque pharetratae vicinia Persidis urget, 290
 [et viridem Aegyptum nigra fecundat harena,
 et diversa ruens septem discurrit in ora
 usque coloratis amnis devexus ab Indis]
 omnis in hac certam regio iacit arte salutem.
 Exiguus primum atque ipsos contractus in usus 295
 eligitur locus; hunc angustique imbrice tecti
 parietibusque premunt artis et quattuor addunt,
 quattuor a ventis obliqua luce fenestras.
 Tum vitulus bima curvans iam cornua fronte
 quaeritur; huic geminae nares et spiritus oris 300
 multa reluctanti obstruitur, plagisque perempto
 tunsam per integram solvuntur viscera pellem.
 Sic positum in clauso linqunt et ramea costis
 subiciunt fragmenta, thymum casiasque recentes.
 Hoc geritur Zephyris primum impellentibus undas, 305
 ante novis rubeant quam prata coloribus, ante
 garrula quam tignis nidum suspendat hirundo.
 Interea teneris tepefactus in ossibus umor
 aestuat et visenda modis animalia miris,
 trunca pedum primo, mox et stridentia pennis, 310
 miscentur tenuemque magis magis aëra carpunt,
 donec, ut aestivis effusus nubibus imber,
 erupere aut ut nervo pulsante sagittae,
 prima leves ineunt si quando proelia Parthi.

Quis deus hanc, Musae, quis nobis extudit artem? 315
 Unde nova ingressus hominum experientia cepit?
 Pastor Aristaeus fugiens Peneia Tempe,
 amissis, ut fama, apibus morboque fameque,
 tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis
 multa querens atque hac adfatus voce parentem: 320
 'Mater, Cyrene mater, quae gurgitis huius
 ima tenes, quid me praeclara stirpe deorum,
 si modo, quem perhibes, pater est Thymbraeus Apollo,
 invisum fatis genuisti? aut quo tibi nostri
 pulsus amor? quid me caelum sperare iubebas? 325

En etiam hunc ipsum vitae mortalis honorem,
 quem mihi vix frugum et pecudum custodia sollers
 omnia temptanti extuderat, te matre relinquo.
 Quin age et ipsa manu felices erue silvas,
 fer stabulis inimicum ignem atque interfice messes, 330
 ure sata et validam in vites molire bipennem,
 tanta meae si te ceperunt taedia laudis.'
 At mater sonitum thalamo sub fluminis alti
 sensit. Eam circum Milesia vellera Nymphae
 carpebant hyali saturo fucata colore, 335
 drymoque Xanthoque Ligeaque Phyllodoceque,
 caesariem effusae nitidam per candida colla,
 Nesaeae Spioque Thaliaque Cymodoceque,
 Cydippeque et flava Lycorias, altera virgo,
 altera tum primos Lucinae experta labores, 340
 Clioque et Beroe soror, Oceanitides ambae,
 ambae auro, pictis incinctae pellibus ambae,
 atque Ephyre atque Opis et Asia Deiopea
 et tandem positis velox Arethusa sagittis.
 Inter quas curam Clymene narrabat inanem 345
 Vulcani Martisque dolos et dulcia furta,
 aque Chao densos divum numerabat amores
 carmine quo captae dum fuis mollia pensa
 devolvunt, iterum maternas impulit aures
 luctus Aristaei, vitreisque sedilibus omnes 350
 obstipuere; sed ante alias Arethusa sorores
 prospiciens summa flavum caput extulit unda
 et procul: 'O gemitu non frustra exterrita tanto,
 Cyrene soror, ipse tibi, tua maxima cura,
 tristis Aristaeus Penei genitoris ad undam 355
 stat lacrimans et te crudelem nomine dicit.'
 Huic percussa nova mentem formidine mater,
 'duc, age, duc ad nos; fas illi limina divum
 tangere,' ait. Simul alta iubet discedere late
 flumina, qua iuvenis gressus inferret. At illum 360
 curvata in montis faciem circumstetit unda
 accepitque sinu vasto misitque sub amnem.
 Iamque domum mirans genetricis et umida regna
 speluncisque lacus clausos lucosque sonantes
 ibat et ingenti motu stupefactus aquarum 365
 omnia sub magna labentia flumina terra
 spectabat diversa locis, Phasimque Lycumque

et caput, unde altus primum se erumpit Enipeus
 unde pater Tiberinus et unde Aniena fluenta
 saxosusque sonans Hypanis Mysusque Caicus, 370
 et gemina auratus taurino cornua vultu
 Eridanus, quo non alius per pingua culta
 in mare purpureum violentior effluit amnis.
 Postquam est in thalami pendentia pumice tecta
 perventum et nati fletus cognovit inanes 375
 Cyrene, manibus liquidos dant ordine fontes
 germanae tonsisque ferunt mantelia villis;
 pars epulis onerant mensas et plena reponunt
 pocula, Panchaeis adolescentum ignibus arae;
 et mater, 'Cape Maeonii carchesia Bacchi: 380
 Oceano libemus,' ait. Simul ipsa precatur
 Oceanumque patrem rerum Nymphasque sorores
 centum quae silvas, centum quae flumina servant.
 Ter liquido ardentem perfundit nectare Vestam,
 ter flamma ad summum tecti subiecta reluxit. 385
 Omine quo firmans animum sic incipit ipsa:

 'Est in Carpathio Neptuni gurgite vates
 caeruleus Proteus, magnum qui piscibus aequor
 et iuncto bipedum curru metitur equorum.
 Hic nunc Emathiae portus patriamque revisit 390
 Pallenen, hunc et Nymphae veneramur et ipse
 grandaevus Nereus; novit namque omnia vates,
 quae sint, quae fuerint, quae mox ventura trahantur;
 quippe ita Neptuno visum est, immania cuius
 armenta et turpes pascit sub gurgite phocas. 395
 Hic tibi, nate, prius vinclis capiendus, ut omnem
 expediat morbi causam eventusque secundet.
 Nam sine vi non ulla dabit praecepta, neque illum
 orando flectes; vim duram et vincula capto
 tende; doli circum haec demum frangentur inanes. 400
 Ipsa ego, te, medios cum sol accenderit aestus,
 cum sitiunt herbae et pecori iam gratior umbra est,
 in secreta senis ducam, quo fessus ab undis
 se recipit, facile ut somno adgrediare iacentem.
 Verum ubi correptum manibus vinclisque tenebis, 405
 tum variae eludent species atque ora ferarum
 Fiet enim subito sus horridus atraque tigris
 squamosusque draco et fulva cervice leaena,

aut acrem flammae sonitum dabit atque ita vinclis
 excidet, aut in aquas tenues dilapsus abibit. 410
 Sed quanto ille magis formas se vertet in omnes,
 tanto, nate, magis contende tenacia vincla,
 donec talis erit mutato corpore, qualem
 videris, incepto tegeter cum lumina somno".

Haec ait et liquidum ambrosiae defundit odorem, 415
 quo totum nati corpus perduxit; at illi
 dulcis compositis spiravit crinibus aura
 atque habilis membris venit vigor. Est specus ingens
 exesi latere in montis, quo plurima vento
 cogitur inque sinus scindit sese unda reductos, 420
 deprensus olim statio tutissima nautis;
 intus se vasti Proteus tegit obice saxi.
 Hic iuvenem in latebris aversum a lumine Nympha
 collocat; ipsa procul nebulis obscura resistit.

Iam rapidus torrens sitientes Sirius Indos 425
 ardebat, caelo et medium sol igneus orbem
 hauserat; arebant herbae et cava flumina siccis
 faucibus ad limum radii tepefacta coquebant:
 cum Proteus consueta petens e fluctibus antra
 ibat; eum vasti circum gens umida ponti 430
 exsultans rorem late dispergit amarum.
 Sternunt se somno diversae in litore phocae.
 Ipse, velut stabuli custos in montibus olim,
 vesper ubi e pastu vitulos ad tecta reducit,
 auditisque lupos acuunt balatibus agni, 435
 considit scopulo medius numerumque recenset.

Cuius Aristaeo quoniam est oblata facultas,
 vix defessa senem passus componere membra
 cum clamore ruit magno manicisque iacentem
 occupat. Ille suae contra non immemor artis 440
 omnia transformat sese in miracula rerum,
 ignemque horribilemque feram fluviumque liquentem.
 Verum ubi nulla fugam reperit fallacia, victus
 in sese redit atque hominis tandem ore locutus:

'Nam quis te, iuvenum confidentissime, nostras 445
 iussit adire domos? Quidve hinc petis?' inquit. At ille:
 'Scis, Proteu, scis ipse; neque est te fallere quicquam
 sed tu desine velle. Deum praecepta secuti
 venimus hinc lapsis quaesitum oracula rebus".

Tantum effatus. Ad haec vates vi denique multa 450
ardentes oculos intorsit lumine glauco
et graviter frendens sic fatis ora resolvit.

"Non te nullius exercent numinis irae;
magna luis commissa: tibi has miserabilis Orpheus
haudquaquam ob meritum poenas, ni fata resistant, 455
suscitat et rapta graviter pro coniuge saevit.
Illa quidem, dum te fugeret per flumina praeceps,
immanem ante pedes hydrum moritura puella
servantem ripas alta non vidit in herba.

At chorus aequalis Dryadum clamore supremos 460
implerunt montes; flerunt Rhodopeiae arces
altaque Pangaea et Rhesi mavortia tellus
atque Getae atque Hebrus et Actias Orithyia.
Ipse cava solans aegrum testudine amorem
te, dulcis coniunx, te solo in litore secum, 465
te veniente die, te decedente canebat.

Taenarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
et caligantem nigra formidine lucum
ingressus manesque adiit regemque tremendum
nesciaque humanis precibus mansuescere corda. 470
At cantu commotae Erebi de sedibus imis
umbrae ibant tenues simulacraque luce carentum,
quam multa in foliis avium se milia condunt
vesper ubi aut hibernus agit de montibus imber,
matres atque viri defunctaque corpora vita 475
magnanimum heroum, pueri innuptaeque puellae,
impositique rogis iuvenes ante ora parentum,
quos circum limus niger et deformis harundo
Cocyti tarda que palus inamabilis unda
alligat et noviens Styx interfusa coerces. 480
Quin ipsae stupuere domus atque intima Leti
tartara caeruleosque implexae crinibus angues
Eumenides, tenuitque inhians tria Cerberus ora
atque Ixionii vento rota constitit orbis.

Iamque pedem referens casus evaserat omnes; 485
redditaque Eurydice superas veniebat ad auras,
pone sequens, namque hanc dederat Proserpina legem,
cum subita incautum dementia cepit amantem,
ignoscenda quidem, scirent si ignoscere manes.

Restitit Eurydicenque suam iam luce sub ipsa 490

immemor heu! victusque animi respexit. Ibi omnis
 effusus labor atque immitis rupta tyranni
 foedera, terque fragor stagnis auditus Avernis.
 Illa, Quis et me, inquit, miseram et te perdidit, Orpheu,
 quis tantus furor? En iterum crudelia retro 495
 Fata vocant, conditque natantia lumina somnus.
 Iamque vale: feror ingenti circumdata nocte
 invalidasque tibi tendens, heu non tua, palmas!
 dixit et ex oculis subito, ceu fumus in auras
 commixtus tenues, fugit diversa, neque illum, 500
 prensantem nequiquam umbras et multa volentem
 dicere, praeterea vidit, nec portitor Orci
 amplius obiectam passus transire paludem.
 Quid faceret? Quo se rapta bis coniuge ferret?
 Quo fletu Manis, quae numina voce moveret? 505
 Illa quidem Stygia nabat iam frigida cumba.
 Septem illum totos perhibent ex ordine menses
 rupe sub aëria deserti ad Strymonis undam
 flesse sibi et gelidis haec evolvisse sub antris
 mulcentem tigres et agentem carmine quercus; 510
 qualis populea maerens philomela sub umbra
 amissos queritur fetus, quos durus arator
 observans nido implumes detraxit; at illa
 flet noctem ramoque sedens miserabile carmen
 integrat et maestis late loca questibus implet. 515
 Nulla Venus, non ulli animum flexere hymenaei.
 Solus Hyperboreas glacies Tanaimque nivalem
 arvaque Riphaeis numquam viduata pruinis
 lustrabat raptam Eurydicen atque inrita Ditis
 dona querens; spretae Ciconum quo munere matres 520
 inter sacra deum nocturnique orgia Bacchi
 discerptum latos iuvenem sparsere per agros.
 Tum quoque marmorea caput a cervice revulsum
 gurgite cum medio portans Oeagrius Hebrus
 volveret, Eurydicen vox ipsa et frigida lingua 525
 ah miseram Eurydicen! anima fugiente vocabat:
 Eurydicen toto referebant flumine ripae".

 Haec Proteus, et se iactu dedit aequor in altum,
 quaque dedit, spumantem undam sub vertice torsit.
 At non Cyrene; namque ultro adfata timentem: 530

'Nate, licet tristes animo deponere curas.
Haec omnis morbi causa; hinc miserabile Nymphae,
cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
exitium misere apibus. Tu munera supplex
tende petens pacem et faciles venerare Napaeas; 535
namque dabunt veniam votis irasque remittent.
Sed modus orandi qui sit, prius ordine dicam.
Quattuor eximios praestanti corpore tauros,
qui tibi nunc viridis depascunt summa Lycaeï,
delige et intacta totidem cervice iuencas. 540
Quattuor his aras alta ad delubra dearum
constitue et sacrum iugulis demitte cruorem,
corporaque ipsa boum frondoso desere luco.
Post, ubi nona suos Aurora ostenderit ortus,
inferias Orphei Lethaea papavera mittes 545
et nigram mactabis ovem lucumque revises:
placatam Eurydicen vitula venerabere caesa".

Haud mora; continuo matris praecepta facessit;
ad delubra venit, monstratas excitat aras,
quattuor eximios praestanti corpore tauros 550
ducit et intacta totidem cervice iuencas.
Post, ubi nona suos Aurora induxerat ortus,
inferias Orphei mittit lucumque revisit.
Hic vero subitum ac dictu mirabile monstrum
adspiciunt, liquefacta boum per viscera toto 555
stridere apes utero et ruptis effervere costis,
immensasque trahi nubes, iamque arbore summa
confluere et lentis uvam demittere ramis.

Haec super arborum cultu pecorumque canebam
et super arboribus, Caesar dum magnus ad altum 560
fulminat Euphraten bello victorque volentes
per populos dat iura viamque adfectat Olympo.
Illo Vergilium me tempore dulcis alebat
Parthenope studiis florentem ignobilis oti,
carmina qui lusi pastorum audaxque iuventa, 565
Tityre, te patulae cecini sub tegmine fagi.